

Catalogus disert.

I. J. S. Semler.

1. Obss. super 2 Timoth. III. et IV.
2. Sessionis VII Concilii Trident. exemplum.
3. De Regeneratione monastica.
4. de protestantia theol. arcanica pro se dicta biblica.
5. de infelicitate hominum praesenti.
6. de Christo ad Abgarum epistola.
7. de imagine divina in humana spi natura.
8. de mysticorum interpretationem studio.
9. Antiquitatum hermeneuticarum et Tertull. spec.
10. de tempore quo scripta fuerit epistola Pauli ad Galatas.
11. Baptizatos fuisse, de quibus agitur Act. XIX. 5
12. de propagata per Hispaniam inter Germanos ref. christ.
13. de discrimine notionum vulgarium et christianarum in libris N. T. observandis.
14. in Matth. I. 17.
15. de cavenda metesta sedulitate sacra.
16. In Luc. I. Gabrielum spir. s. non esse.
17. Jesum Christum esse paulo auctore verum Deum et verum hominem. disp. II.
18. Illustratio antiqui commentus ex evangelio Hebraeorum.
19. de vario et impari veterum studio in recolen. da historia desensus ad inferos.
20. pinium d. recte describi personam.
21. de Des noborow et evangelio Hebraeorum.
22. de discrimine inter sapientes et philosophos.

II. J. A. Neiffelt.

23. Singularis providentiae divinae in pace religionis vestigia.
24. de discernenda propria et tropica dictione.
25. de Catenis patrum graecorum in novum.
26. in 1 Cor. II. 20 et 27.
27. in disp. canonicis anglica Luc. II. 14.
28. de Christo homine regnante.
29. Quam auctoritatem divinam religionis Christi confirmare sequit maioribus legitatione critica.
30. ad Heb. II. 11.
31. in 2 Cor. III. 17.
32. ad Num. XXIII. 17.
33. in Joh. XII. 20-23.
34. de vera vi nominis filiorum dei.
35. In 2 Thessal. II. 1-12.
36. In Act. XII. 1-17.
37. In Joh. XII. 13-17. 23.
38. (orig. in No Reign waly N. 31. - 766) T^o que est by 2 Cor. II. 6.

17. 129.

24

6

DE
DISCERNENDA PROPRIA ET TROPICA
DICTIONE,

DISPV TATIO
AD SACRAE SCRIPTVRAE INTERPRETATIONEM,

QVAM

SVB PRAESIDIO

I O. A V G V S T I N O E S S E L T

LITTERARVM SACRARVM PROFESSORIS PVBLICI
FAV TORIS ET PRAECEPTORIS OPTIMI

AD D. XI. MAII MDCCLXII.

DEFENDET

A V C T O R

EBERHARDVS FRIDERICVS LÜDEKE

MAGDEBVRGENSIS.

HALAE MAGDEBVRGICAE
EX OFFICINA IOHANNIS FRIDERICI GRVNERTI

27

DISSENTIENDO PROPHETIA

DICTIONE

DISPUTATIO

AD SACRA SCRIPTURA IN

GENESI

I. O. AVGVSTI MOESSE

LIBERAVIT SACRA

FAVORIS ET TRASHI

EBERHARDI

EX OFFICINA

IUVANTE DEO.

Cum sint interpretis librorum sacrorum, et veri illius quidem, qui vbiuis ductus loquendi legitimo vsu subtiliter atque curiose omnia persequatur, officia nondum satis definita; tum perdifficilis profecto factisque parum tractatus est locus de propriae translationeque dictionis interpretatione. Quae res vt est in omni librorum explicatione tenenda in primis, sic nusquam maiorem postulat interpretis diligentiam, quam in libris iis, quos tanquam a Deo ipso dictatos veneramus. Etenim cum vehemens et quasi igneum ingenium illorum populorum, qui terras oriente colebant, efficiat loquendi modus troporum omni genere plenos atque exprimentes rerum multis veluti coloribus adumbratam imaginem; illi vero, quibus in consciendo caelesti volumine vsus est Deus, et fuerint ex huiusmodi hominum genere, et scripserint ad eos, qui his essent adfueri: non potest fieri, quin nobis, illorum in cogitando differendoque non satis similibus, eueniat illud saepe, quod est in interpretando turpissimum, vt, ad nostram loquendi consuetudinem talia metientes, subiiciamus eorum verbis sententias ab his, quas illi significare voluerunt, admodum abhorrentes. Vnde existunt interpretationes tanto peiores, maiorique cum periculo continuae, quoniam tale dicendi genus regnat etiam saepenumero in illis locis, in quibus res ad felicitatem nostram proprie pertinentes exponuntur.

Spiritus enim sanctus, cum sacrorum illorum librorum effectores diuino adflatu et instinctu ad scribendum concitaret, non eorum animum ita disturbauit, ut quasi tolleretur ea, cui assueti erant, cogitandi consuetudo, sed doctrinas caelestes ad eorum mentem ita accommodauit, et diuina illa, quae nec oculis nec auribus nec ullo sensu percipi queunt, ita istis proposuit, ut, praeterquam quod omnia diuino libro fraudi futura impediret, dicendi iis omnino relinqueret et demonstrandi libertatem. Quo magis requiritur cura atque sollicitudo maxima, cum vtriusque illius dictionis ignorantia vel non exacta satis intelligentia non possit sine ipsa sanioris doctrinae peruersione esse, atque sacrae scripturae auctoritas non leui periculo prematur. Sed hic in vtramque partem peccari a multis nemo ignorat. Sunt enim, quibus fixum videatur, omnes a sacris libris remouere, ut putant, verborum immutationes, et paene vbique defendere significatum proprium; quo fit, ut non solum argutiis multis, sed nouis adeo doctrinis refertos videamus multorum libellos, atque, ut ait PAVLVS Apostolus (1 Cor. III, 12.) lignum, focum, stipulaque vnico fidei nostrae fundamento imponatur, quod quam durable non sit, Deus suo tempore docebit. Alii contra, translata in omnibus sacri codicis paginis animaduertentes, ad oppositam rationem declinant, omniaque paene, quae formam aliquam translati generis dicendi habent, etiam improprie intelligenda esse defendunt, sic ut multa e doctrinarum diuinarum numero proscribere videantur, quibus delictis apparet, rem sacram magnum sane detrimentum accipere.

Cui errori duplici vtinam possemus aliquantulum quidem mederi! volumus certe: quamquam suspicamur fore, ut hoc omnilabore in certis quodam modo et fixis propriorum translatorumque discernendorum regulis posito plerisque non fiat satis. Vix enim putamus id, quod molimur, fieri sine inuidia posse. Nam quotusquisque est, qui errores, maxime eos, quos ille tamquam certa habet ipsamque per religionem tradita sibi decreta, dimittere vel velit, vel fas esse putet? qui, cum requirant vel propriam quorundam scripturae locorum vel tropicam interpretationem, non eam constanter defendat, quae suis cum decretis optime consentiat? quam multi etiam sunt ita diligenti et accurata bonorum scriptorum, veterum in primis, lectione subacti, ut canones probent abhorrentes saepe a vulgi consuetudine?

Quod

Quod tanto minus admirandum videtur propterea, quod omnis haec de tropis iudicandis disputatio ad grammaticas fere atque rhetoricas minutias pertinet, quae vsu quidem et curiosa lectione disci possunt et sentiri, non item explicari, quoniam omne id, quod sensu fere continetur, vel omnem interpretationem refugit, vel obscuram eam habet, aut non satis certam apud illos, qui istis rebus diuturna exercitatione adfueri non sunt. Vnde intelligitur, quid sit, quod caecum fere talibus praeceptis, quibus quis adiutus possit ratione et via de propriis tropicisque iudicare. Etenim illa pauca, quae vulgo ista de re traduntur, vel falsa sunt omnia, lubrica saltem, vel repleta argutiis metaphysicis magis, quam vsui loquendi accommodata, qui tamen regnare in hac omni disputatione debebat. Ac si reperiantur identidem doctorum virorum commentariis aduersa quaedam non spernenda, tamen nemo repertus est, qui subtiliter ea, quae accurata observatione inuenerit, ad certas fixasque, quantum poterat, leges reuocaret, ut quae quoque in loco adhibenda sit in iudicandis tropis ratio planissime ab hominibus non indoctis potuisset intelligi. Quo magis aestimari debet summi Viri IO. AVGVSTI ERNESTI diligentia, qui et in *Institiis rhetoricis* suis de tropis multo pleniora sanioraque vulgaribus praeceptis tradidit, et nuper admodum primus, quod sciam, in *Institutione interpretis noui Testamenti*, aureo libello, praeclare de harum rerum iudicio praecipit viamque ad illam rem plenius intelligendam aperuit. Cuius Viri perfecte eruditi exemplo, et Venerandi Praefidis, Praeceptoris et Fautoris maxime colendi, suasionem excitati hanc disputationem suscepimus, in qua ad id incumbemus, ut sententiam Venerandi ERNESTI amplio rem et vberio rem faciamus; et quae nobis alia vel praecepta vel exempla obseruata fuere, adiciamus. Quod cum audeamus, non ita sumus vani, ut arbitremur, nos posse opus absolutum et quasi aliquam Phidiae Mineruam publico conspectui exponere; observationes enim damus. Quo circa liberationem cul-pae non solum, sed et errati veniam impetraturam esse disputationem, ab homine tardi ingenii conscriptam, speramus; atque ad audienda meliora paratissimos nos fore profite mur. Et cum disputationis omnis, quae de officio interpretis in propriis tropicisque iudicandis praecipit, duas habere debeat partes, alteram de agnoscendis, alteram de explicandis tropis: hic illam tractabimus ita, ut, quo modo

deprehendi queat, quid proprium translatumue sit? quantum fieri a nobis potest, doceamus; alteram aliis relinquimus.

§. I.

Antequam ad ipsas de tropis leges ferendas progrediamur, proponenda sunt pauca propriis et tropicis vniuerse, nec tamen nisi ea, quae ipsis super ea re praeceptis componendis seruiant. Et quidem, si vocabulo ea subiiciatur sententia, ad quam exprimendam primitus excogitatum erat, quodque cum illa re, ut ait CICERO, paene natum est, *propria* hanc omnes *significationem* dicunt; contra vocabuli a propria significatione in alienam immutationem *tropum*, et *tropicam*, *impropria*, *translatam* significationem eam, quae exprimitur vocabulo tali, quod olim alicui ali rei designandae proprie destinatum erat. Hanc significationis cum alia re communicandae consuetudinem genuit, ut ait CICERO (de Orat. III. 38.) *necessitas inopia coacta et angustiis, post autem delectatio incunditasque celebravit.* Est igitur duplex bene tenenda troporum origo, primum a necessitate, ut euitaretur verborum multiplicatio, vnde *radices* arborum montibus, *malleoli gemmaeque* vitibus, *diuorrium* coniugibus, *asperitas* rebus aduersis, aliaque multa aliis dono quasi data adhaeserunt; deinde ad efficiendam orationis suauitatem vsurpari tropi sunt, ut ea *vel* varia redderetur tropis nec necesse esset semper ad idem reuolui vocabulum, *vel* illuminaretur siue ornaretur; mirabiliter enim delectatur animus translationibus propterea, quod quae dicuntur, quasi picta, et veluti ad viuum expressa videmus. Ex illo genere *mortales* sunt *pro hominibus*, et *simplex* amicus *pro fido* vel *sincero*, ex hoc illud TULLII (Tusc. Qu. I. 24.): *animum*, antequam in corpus intrauerit, *in rerum cognitione viguisse.* Iam translationem eam, quae est e genere superiore, h. e. a necessitate ducta, *grammaticam* dicunt; efficit enim, ut habeat aliqua res certum nomen et suum, quo appelletur et discernatur ab aliis; at illam ex altero genere existentem, h. e. ductam ob orationis varietate et ornatu, *rhetoricam*, eo enim pertinet, ut res bene, ornate copioseque proponatur. Sed ista, quoniam in hac disputatione interest bene intelligere, ista igitur curatius explicanda videntur.

§. II.

Sunt quaedam vocabula, quae, quoniam a rebus sumta sunt, quibus per primos linguae inuenciores proprie ac certo fixoque usu indita fuerant, post vero cum aliis rebus propter quameunque affinitatem communicata, his ipsis videntur tropice perque translationem adhaerere, sed fecit longa talium vsurpandorum consuetudo, vt, quae, verum si dicere volumus, tropica sunt, sensim talia esse desinant, proprieque adhiberi videantur. Hoc, vnde *grammatica translatio* oritur, fit fere, vt praecclare *Vener. ERNESTI* (Inst. Int. p. 16. §. 5.) obseruat, tripliciter. *Primum*, si res nihil habeat aliud, quo tamquam proprio vocabulo appelletur, vt *malleolus* initio adhibebatur de fabricorum instrumento, post ob aliquam similitudinem cum de instrumento vrbibus expugnandis seruiente, tum de nouo palmite innato prioris anni flagello. Ad haec duo posteriora facta translatio est, sed nemo dubitat de illis malleoli vocabulum proprie vsurpari, nihil est enim, quo haec res alio modo proprie appellari possent. Pariter si *dare* dicas, pro *distribuere* vel *concedere*; aut si Romani primum nomine *principum* affecerunt eos, qui primum quasi locum capiebant, porro milites, qui aetate erant florentissimi, denique eos, quibus vrbium imperia data erant: quis neget omnia haec proprie dicta esse? tamen si appareat, illas posteriores significationes a prima ductas esse per viam generis ac speciei h. e. per rationem troporum, quam *συμμετοχῆν* rhetores appellant. Huius vero generis sunt in primis ea, quae sub adspectum non veniunt, praecipue diuina, quae, quoniam non habent, quo consignentur, sumunt a similibus iam nomine suo instructis; vnde *patrum* Deum, alteramque naturae diuinae personam *filium* Dei scriptura dicit, *genitumque a patre*. Nec quisquam hoc proprie dictum esse negabit, nisi idem diceret: *virtutes, amorem, iustitiam, legum obseruationem, ἀναμειψισιν, felicitatem* cet. de Deo improprie dici. Constat enim, nos de Deo e rerum natura nihil cognoscere posse, nisi quae per *ἀναλογίαν* et comparisonem nobiscum institutam intelligimus. *Deinde* sunt, etiam verba, quorum significatio propria exspirauit paene, et iam dudum vsurpari desit, quae igitur temporis longinquitate et tamquam hereditatis iure parentum mortuorum significationem acceperunt nunc sibi plane propriam. Quales est *uitari* in illo veteris poetas apud *CICERONEM* (Tusc. Qu. I. 35.).

Hinc

Haec omnia vidi inflammari,

Priamo vi vitam cuitari.

quod est ponam pro *vitam eripi*, significatione non amplius existente; qua re *cuitari* nunc proprie profecto, tamen si noua quasi flexione, eius rei est, quam declinamus; fugimus, auersamur; vt *examinare*, *euersare* et similia. Denique verborum quorundam translatae significationi ita sunt aures mentesque adsuetae, vt per loquendi vsum multo etiam crebrius adhibeatur quam propria. Fit enim omnino per dicendi consuetudinem, vt significationis originem non cogitemus, quem ad modum, qui in peccatis consueuerunt, vix se peccare in hac illaue re putant; aut ii, qui dialectices praecepta didicerunt, ita facile argumenta struunt, ac si illa per se nata essent, non ad regulas conformata. Itaque, quoniam significationes, quae creberrime occurrunt, paene propriae, quae rarius, fere impropriae habeantur, fit facile, vt tropicas significationes vsum magis quam propriae tritas et credamus proprias esse, et ita vsurpemus. Latinorum *inuestigare*, vt hoc vtar, est: alterius vestigia quaerere; sed quis quaeso hanc semper in memoriam reducit significationem, quae propria dicenda est, cum hoc vocabulo vitur, ac plura quam *quaerere* cogitat? Ac *ἐπιτρέπεται* Graecorum *inspicere* est, *respicere*, deinde *curam atque cuius gerere*, quare si quis *ТАСОВУМ* c. I, 17. dum *δενουελαυ καθεγαυ* dicit *ἐπιτρέπεται δεφουοις καλ χηουας*, tropice locutum esse moneret, risum deberet pueris non minus, quam si *prospicere* *aliquis commodis* per elegantissimam metaphoram positum esse decerneret. Nec in verbis solum, sed in integris etiam sententiis translationes grammaticae, h. e. propriae factae continentur; vt in illo: *nosce te ipsum*, hoc dicitur: *nosce animum tuum*, vt ait CICERO (Tus. Qu. I. 22.). Quae proprie dicta esse constat, nisi quis putet perabsurde quidem, cum translatione vti, qui Clodium dicit a Milone interfectum, tamen si ad vinum refecit, in eo *συμφορον* fit, qua Clodius pro corpore eius ponitur, animum certe Milo non occidit. Omnino istam rem non philosophica subtilitate metiri debemus, sed vsum loquendi, quem si quis sequitur, non quaeret tot argutias, quibus scitatis multorum scripta videmus, quibus non lucem sed tenebras multis sacrae scripturae locis ipsisque adeo doctrinis affuderunt. Cuius viti, vt haec obiter dicam, accusari merito possunt, qui ea dicendi

dicendi genera, quibus res non quo modo sint, sed quo modo videantur sensibus, exprimere vsu venit (*phrasas opticas* appellant vulgo) translata esse aiunt, quod facile videri potuit iis, quoniam tum rerum veluti figura s. effectus pro rebus ipsis, tamquam causis, exprimitur, vt est in *metonymia*. Sed istud est nugatorium, cum in translatis, non id, quod sentinus, vt in opticiis phrasibus, designetur. Etenim qui primi loquendi modos inuenerunt, non erant philosophi, aut ita subtilitatis studiosi, vt omnia vocabula rerum naturae accommodassent, sed sensu potius, et obseruatione quaeuis iudicabant, vnde multa maxime propria dixerunt, quae pressius sumta tropice expressa videntur, vt cum *rorem decidisse*, vel *stellas cadere* dicerent pro *evanescere* oculisque subducere sese. Ad quem loquendi modum cum quisquis perspicue diciturus se accommodare in sermonibus debeat, profecto et ita, quem ad modum fert consuetudo loquendi, intelligendus est.

§. III.

Alerum translationis genus *rhetoricum* est, quod non a necessitate ducitur, sed a studio ornandae illuminandaeque orationis; quod, quoniam illud superius, *grammaticum* scilicet, efficiebat, vt, quae translata primum fuerint per loquendi vsum, fierent propria, etiam potest defini per id, quod semper conseruet translationem, neque in proprium dicendi genus vnquam conuertitur. Nempe vt homines in rebus omnibus primum necessitati, deinde etiam delectationi suae coeperunt prospicere, sic humanum ingenium non fuit contentum verbis, quae necessaria erant ad sensa animi exprimenda, sed mox etiam defluxit ad ea, quibus, veluti imaginibus, sibi res proponerentur aliisque, vt non simpliciter sed cum virtute quadam dicta illa viderentur. Itaque vt cum varietate sermonis et ornatu res dicere possent homines, nomina rerum, quae aliquam cum rebus aliis oratione exprimentis habebant coniunctionem, de his vsurpare, h. e. tropis vel translatis vti coeperunt. Huius generis translatio, quoniam delectationis et ornatus causa adhibetur, et rhetorices est docere quo modo bene, ornare copioseque dicendum sit, *rhetorica translatio* dici meretur, atque differt hactenus a *grammatica*, quod haec fere propter necessitatem, illa cum virtute quadam h. e. ad suauitatem vel grauitatem inferendam, voces a propria significatione in alienam

nam immutat, estque, si grammaticam spectes, transferendi causa, ut bene ERNESTVS V. V. (Inst. Int. p. 19. 56.) monet, in analogia naturam, sin *rhetoricam*, in qualicumque sensibili aut externa magis aut remotiore similitudine. Atque hanc *rhetoricam* intelligimus, cum de propriis translatisque discernendis quaerimus. Caeterum satis notum est, omnes tales tropos vel a similitudine duci, vnde *metaphora* existit, vel a coniunctione rerum, quae tum externa est nec necessaria, qua *metonymia* gignitur, tum interna siue necessaria, qua *synecdoche* efficitur, vel a disiunctione denique, qui tropus *ironia* dicitur*). His praemissis ipsam disputationem adgrediamur.

§. IV.

Hic nos non ignoramus ferri super hac re iudicanda canones, quamquam optarem eos maiori cum amplitudine et subtilitate tractatos. Nam, qui primus instituit hac de re praecepta dare, AUGUSTINVS (de doctrina christiana libro III. c. X-XXVIII.) multa quidem habet non contemnenda, sed huius modi vt firmam et stabilem viam, quam mens ingrediatur, non ostendant. Primum (cap. X.) quidquid, inquit, in sermone diuino neque ad morum honestatem, neque ad fidei veritatem proprie referri potest, (h. e. quod proprie intellectum errorem a Deo propositum vel commendatum peccatum inferret) figuratum esse cognoscas. Facile intellexit, cum, quae consuetudini suae repugnant aut opinionibus praeeconceptis, homines translata putent, canonem a se propositum nihil proficere; itaque adiecit: Nihil praecipere scripturam nisi caritatem, nec culpae nisi cupiditatem, nihilque asserere nisi catholicam fidem; quod nihil est nisi eadem aliis verbis repetere, nihilque tradere certi; quis enim est, qui assumptam a se interpretationem non consentaneam doctrinis diuinis bonisque moribus putet? Quae postea subiicit (Cap. XI.): Quidquid asperum et quasi saeuum factu dictumque in sanctis scripturis legitur ex persona Dei vel sanctorum eius, ad cupiditatis regnum destruendum valet, quare si perspicue sonat, non est ad aliud referendum, quasi figurate dictum sit; quae autem (Cap. XII.) quasi flagitiosa imperitiis videntur == == vel ex Dei persona, vel ex hominum, quorum nobis sanctitas commendatur, tota

*) Qui plura desiderat, adeat de arte rhetorica libros, et SAL. GLASSII laudatissimi *Philologiae sacrae* lib. V. qui continet *Rhetoricam sacram*, Tract. I.

tota figurata sunt, ea usurpari in iudicandis locis possent, quae praecepta de vita moribusque proponunt, in aliis non possent, veluti si quaereres: proprie an tropice accipienda sint verba, quibus Christus, cum panem porrigeret discipulis, hoc corpus suum esse affirmat? Neque ex omni parte vera sunt; nam ad superiorem regulam (Cap. XI.) praeceptum Christi de euellendo oculo amputandoque pede proprie, contra ad posteriorem (Cap. XII.) verba Dei, quibus Abrahamo immolandum Isaacum proposuit, translate essent accipienda; quod omnes vident quam falsum sit. Caeterae AVGVSTINI regulae, quae personas, tempora et quae sunt generis eiusdem, in primisque alia scripturae loca conferenda iubent, meliora sunt suo modo, quamvis nec adiecta exempla vbiuis probari, nec ad omnia loca ipsae regulae transferri posse videantur. Inter recentioris aevi eruditos illi quidem, qui de libris interpretandis commentati sunt, adperserunt etiam huc pertinentia, sed vel exemplis troporum contenti fuere, vt CLERICVS (in arte critica P. 2. c. 7.) qui docet, *propriam vocum significationem cum tralatitia non esse confundendam* (quod nemo nesciebat) vel vnum fere posuere canonem etiam ab AVGVSTINO propositum: *Non facile vel non nisi necessitate urgente interpretem a proprietate significationis discedere debere*; contra quem late in libris regnarem, et falsum tamen, dicere nobis constitutum est, ne cui fraudi sit antiquissima sententia et multorum consensu probata. Ac primum illud: *non facile*, lubricum esse, quis est, quin videat? Si rarissimo est, falsum est. Quanam igitur est ista, quae urgeat necessitas? Aut quando existit? Si quid contineret interpretatio manifeste abhorrens a rerum natura aut factis fide dignis aut religione in sacris libris proposita. Optime vero, sed, quoniam multis videntur cum iis, quae diximus, pugnare, quae alii arbitrantur probabilia; multa etiam loca occurrunt, in quibus est quod, siue proprie siue tropice sumas, rerum naturae non repugnet, vel alibi neque in sacro codice, neque in antiquitatis monumentis occurrat, ac praeterea etiam in rebus, quae sensu fere continentur, qualis est animaduersio eius, quod proprium translatumue sit, non facile magna aut manifesta euidencia locum habet: certe, si praeter hanc regulam nihil adhiberes, quo re iudicaturum conuertras, saepenumero nescies. Quod animaduertentes, vt opinor, quidam non indocti ac perspicaces viri, hoc addendum

dum decreuerant: *Si tropice verba loci cuiusdam accipi debeant, ostendi oportere: proprie illa sumta vel quidpiam absurdi atque certis cum aliis rebus pugnantis continere, vel non cohaerere satis bene cum orationis contextu consilioque scriptoris.* Quia adiectione vereor vt iuuari regula vulgaris possit. Vtar, vt hoc doceam, illustri exemplo sumto e locis scripturae iis, in quibus Iudaei expectare saluatorem iubentur. Propriene, quaero omnes, an tropice ista accipienda putent? tropice omnes dicent; recte id quidem, aliter enim qui sentirent, ignorare Iesu Christi sermones deberent, in quibus, quod proprie haec acciperent, creberrime reprehendit Iudaeos: sed ista responsio parum est, vt opinor, vulgari illorum, aduersus quos disputamus, regulae accommodata. Namque primum multo profecto videri Iudaeis poterat incredibilis, ipsum Dei filium in terras venturum, vt homines morte sua ab animi doloribus, peccatis, suppliciisque aeternis liberaret, quam quod Iudaeos ex hostium ac oppressorum suorum potestate eriperet; praesertim cum illius rei nihil simile vnquam vel vidissent, vel audiissent, contra non ignorarent, Deum saepenumero iudices ad hanc rem, quae commoda eorum externa spectabant, adhibuisse. Deinde hic sensus longe accommodatior consilio Dei per ipsum horum locorum argumentum prodito videri poterat, propterea quod promissionem de Messia venturo adiunctam deprehendebant multis rebus, quae proprie non tropice acceptae videbantur, veluti vbi dicitur: eum tamquam regem ad filium Zionis h. e. Hierosolymorum incolas, asino vectum accessurum; patris sui Davidis solium regnumque occupaturum, caet. praecipue cum eius aduentum promissum viderent temporibus eiusmodi, quibus ii, qui promissiones istas acceperant, multis se externis calamitatibus curisque animaduertenterant oppressos. (V. e. c. Esa. VII, 1. sqq. coll. v. 14. 2 Sam. VII, 5. sq. coll. v. 12. sq.) Omnino ista regula parum est ad vsum apta, quippe quae occasionem dat et defendendi ineptissimas interpretationes et confutandi relictissimas, vt infra pluribus docebitur, peperitque illam quiduis in allegorias conuertendi stulticiam, quod vel ipsum AVGVSTINI atque ORIGENIS, qui fere hoc in genere regnant, decreta et interpretationes ostendunt, quorum specimina MOSHEMII *de pancais Commentarii de rebus Christianorum ante Constantiu.* M. p. 638. sqq. exhibent. Nec e longinquo repetendae sunt popularis huius sententiae causae.

Multa

Multa enim perperam a multis putantur translata, eaque postquam composita sunt cum propriis, disputari coeptum est: propriane an tropica significatio aliquo dato in loco praefenda sit? qua disputatione non magis opus erat, quam illa ipsa regula, cum, si id, quod principio tropus erat, proprius factus sit terminus, ne illud quidem quaerendum videatur. Deinde per errorem non admodum rarum etiam ab iis, qui peritiores harum rerum esse volunt, sensus improprius confunditur cum sensu mystico, quem quoniam viderant, tantum non omnes, non debere defendi, nec a sensu grammatico deflecti, nisi manifestum eumque diuinum testimonium tale mysterium vere adesse doceret, atque didicerant illum arcanum sensum ne accipiendum quidem neglecto grammatico sensu esse: haec omnia transulerunt in sensum improprium, a quo ille distat longissime, et est alius plane generis, dum improprius ad sensum grammaticum pertineat, qui mystico oppositus est toto genere. Denique id certe constat inter omnes, consuetum et vtiatorem sensum relinqui non debere ac declinari sine grauissima causa ad eum, quem rarior cum verbis vsus coniungit; sed eadem res si etiam ad causam proprii translaticque confertur, temerarium hoc quidem est, falsoque putatur proprius fere perpetuo vsu defendi posse, cum tamen nemini possit esse obscurum, quod sensus improprius in plurimis paene locis faecrorum librorum regnet.

§. V.

Quae cum ita sint, age proponamus alias quasdam regulas, aut, si mauelis, coniecturas, est enim, quod fatemur, omnis ista disputatione opinabilis, et coniecturis, saltem ex parte, continetur, ad quam bene intelligendam haec fere obseruanda videntur. Principio in haec omni causa certum esse debet et exploratum, virum aliquod vocabulum, quod tropicum videtur, factum sit per loquendi consuetudinem translatum? Quod si ita est, tum potest, vt modo diximus, interpres omni reliqua alia disputatione carere, neque necesse est quaerere, vnde talis tropus sumtus sit, quippe cuius origo paene per vsum loquendi obliterata est. Vt si didicisti *ἐξ ἁδοξαμῶν* (2 Tim. II, 15.) esse recte et ad veritatem accommodate docere, aut *ἡγεμονία* *ἰουδαίας* mori simpliciter, ac *παρρησιάζω* (Ebr. II, 1.) temere agere, monita non

curare (coll. v. 3. et Prov. III, 21.); non requires, primumne a facti-
ficiis vel via vel alia quacunque re, alterum ab vñ arboris primis pa-
rentibus nostris interdicto, tertium ab aqua vel naue vel cleydra
translatum sit. Quae res vñice iudicanda est ad vñum loquendi, quem
qui non tenent, praefertim expertes Ebraismorum, multa nugantur
prudencioribus intolerabilia. Veluti cum constat Ebraeos sumere
phrases suas ab hominum membris partibusque, quae qualemcunque
habent cum actione hominis, de qua loqui capiunt, coniunctionem,
ita vt istis de partibus nullo modo tum cogitent sed tantum de homine
vniuerso; nemo, qui audiat SALOMONEM (Ecl. IV, 17) praeci-
pientem: שָׁמַר רֵגְלֶךָ כַּאֲשֶׁר חָלַךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים *custodi pedem*

tuum quotiescunque iueris ad domum Dei, ritus et similitudines recon-
ditas nescio quas rimabitur, vt quidam ad populorum Orientalium
foceos, cum templum vel locum sanctum ingrederentur, detrahen-
tium morem respicere virum diuinum dictabat, sed facile animaduert-
tet, nihil magis velle SALOMONEM, quam si quis latine diceret *Cauere*
tibi (ne temere accedas) *cum ad aedem Dei te conseras*; nec praecclare
illa verba: (Pl. XLII, 12.) הוֹדִיעֵנִי לְאֱלֹהִים כִּי־עוֹד אֲדַעֵנִי יִשְׁעֹת פֶּנִי

Patienter expecta Deum, veniet enim tempus, quo grates agam ei, quod
faciei meae auxilium sit, peruertet argutiis, sed hunc sensum verbis
subiuciet: *gratias Deo agam, quod me adiunet*; quod genus dicendi,
si sacra licet conferre cum profanis, simile est eius, cum VIRGILIUS
fortunam se respexisse confirmat.

§. VI.

Ista res si satis definita est, atque constat aliquam sermonis for-
mam, cum tropica videtur, non factam esse propriam per loquendi
vñum s. eam non grammaticam esse sed rhetoricam; tum demum poni
quaestio potest; propriene sint an tropice verba cuiusdam loci intelli-
genda? Cuius rei diiudicandae leges si quaerimus, eae omnes viden-
tur ad eosdem referri locos posse, quibus, quaenam sententia verbis
subiecta sit? reperias. In qua reperienda hunc fere modum tenemus.
Primum quaerimus, quid per linguae regulas et consuetudinem voca-
bulo adhaereat significationis, propterea quod institutio hominum et
consuetudo cuique vocabulo certam et definitam notionem adiunxit.

Tum,

Tum, quoniam verba inuenta sunt, vt cogitationes apud eos, qui ea vel audiunt vel legunt, excitarent, non satis est nobis, r'lit: similibus verbis vel eiusdem vel alterius cuiusdam linguae diuerfas vnus verbi significaciones cogitare, sed intellectis verbis inducimus in animum ideas s. notiones rerum, quibus notandis destinata scimus certa verba esse, atque istas res mente efformamus modo eo, quo eas externo internoque sensu et vfu cognouimus. Ad quem sensum res reuocamus etiam tum, cum iudicandum nobis est, quaenam inter significaciones plures in loco aliquo vel plurium verborum comprehensione vnice obtineat. Qui vbi non dat certam viam verae sententiae repeririendae, sit enim saepe, vt plures interpretationes cum sensu nostro consentiant, vocare in subsidium solemus *denique* ea, quibus ipsi scriptores, quos interpretamur, rem accuratius declararunt, quo pertinere orationis contextum, *negotiosius* vel rei ipsius vel sermonis, scriptoris consilium, et loca explicandorum similia, inter omnes constat. Est igitur, si haec de inueniendo sensu vniuerso traducamus propter similitudinem ad id, de quo disputare nobis est propositum, triplex propriae translataeque dictionis cognoscendae via et modus; *prima* e loquendi consuetudine, *altera* e sensu nostro, *tertia* e rebus rei vel orationis adiacentibus; ad quam triplicem viam reduci omnes, quas tradere aggredimur, regulae poterunt.

§. VII.

Et vsum quidem loquendi, de quo primo nobis loco disputandum est, non prodesse in hac causa ita dicimus, vt eo adiuuante demonstrari illud propriorem et translatorum discrimen quoque in loco possit. Fieri quidem illud nonnunquam potest, vt; hoc intellecto, non admitatur, saltem in verbis coniunctis, significatio, quae rem non attingat. Veluti in loco Ioh. VI, 27. plerique sententiam verborum: *ἐργάζεσθε ὑπὲρ τὴν βρώσιν τὴν ἀπολλυμένην ἢ τ. λ.* diuinando magis quam explicando videntur detegere velle, dum *ἐργάζεσθαι* maxime proprie vertant: *operari, sibi acquirere v. comparare*; quod longe secus est & ab ista *φράσει* alienissimum. Certe *ἐργάζεσθαι τὴν βρώσιν* planissime est id, quod Latini dicunt *conficere cibum*, quod fit per dentes, a quibus confectus cibus in aluum demittitur, vt vel loca ea declarant, quae WETSENIUS ad h. l. copiose congregit. At qua-

riant

niam per illum usum stare potest utrumque genus dicendi, pluraque plerumque accedere debent, unde quomodo optio facienda sit? appareat. Sed habet illa in dicendo consuetudo hos fere usus. Primum ne admittantur ficti ab interpretibus tropi, si istos haec consuetudo repudiet. Fuit, ut hoc utar, qui in explicando subobscuro illo loco Rom. VIII, 19, *κτίζω* velle ad corpus humanum trahere, cuius reuocationem ad vitam sperare prohi homines possent; quod, ne plura dicam, haud scio, an queat cum loquendi usu componi. Verba Rom. VI, 5. *Σύμφυτοι γεγονήμεν τῷ ὀμειώματι τῆ θανάτου τῆ Χριστοῦ* vulgo dicunt tropica esse, similitudine a furculis sumpta, qui arbori inferantur et tanquam cum illa coalescant; in quo ignorare videntur hoc reluctante lingua dici, quae non confirmat hanc explicationem etymologicam, sed docet, ut praecclare aliquo in loco Ven. ERNESTI monuit, *σύνφυτα* esse quae vna nata naturaue coniuncta, deinde: quae quocunque modo coniuncta sunt, vel conuehiunt, vel eodem modo viuunt aut tractantur, ut sensus sit: coniuncti similitudine mortis sumus cum Christo h. e. ei quoad mortem facti sumus similes. Ac istud valet etiam tum, cum adhaerere quidem talis aliqua impropria significatio vocabulo potest per se, sed ei cum aliis coniuncto non item. Quod fit et in integris phrasibus, quae definitum habent per usum loquendi sensum, et in quacunque coniunctione verborum ad integram sententiam exprimendam facta. Namque in illis, id quod inter omnes constat, per hunc usum saepius longe alia verbis tribuitur significatio, quam illa habent per se, neque magis poterit is, qui expertus est in loquendo consuetudinis, totius phraeseos sensum assequi, quam ille, qui, neglecta illa, e ratione etymologica velle vocabuli cuiusdam potestatem intelligere. Volebat HOMBERGIUS (in *Parergis sacris* p. 46. 47.) *τελεῖν τοῖς πόλεις* Matth. X, 23, cum HEINSIO interpretari de doctrina singulis in urbibus proponenda, tropo forsitan e rebus sacris sumto, de quibus non diffitemur hoc verbum vsurpari, sed in tali verborum comprehensione certe ita accipi non potest. Etenim *τελεῖν* quotiescunque cum locis coniungitur, semper habet *peragrandi* sensum atque *ἐλλειπτικῶς* dicendi modus est, ut sit pro *τελεῖν ἕδωκ' διὰ τὸς τόπους*, atque *ἔ μὴ τελέσητε τοῖς πόλεις τῆ Ἰσραήλ* nihil aliud quam: *non peragraveritis urbes in Israelitarum terra.* Pariter KYPRIUS V. C. in *Obf. SS.* Tom. II. p. 168. 69. locum

Rom.

Rom. VI, 19. ἀνθρώπων λέγω διὰ τὴν ἀδένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν
 male ab interpretibus ait intellectum esse eo, quod ἀνθρώπων λέγω
 explicauerint: *humano more propono* h. e. per similitudinem a rebus
 humanis sumtam, propterea quod σάρξ nusquam de mente vitio la-
 borante reperitur; quem idem facile declinare possemus dicendo:
 τὴν σάρκα ex Ebraismo esse quiddam debile ac imperfectum sit (mo-
 nente Ven. Praefide not. 17. et 236. ad b. BAVMGARTENII *explicat.*
epist. Pauli ad Corinthios); quare, cum Ebraei vel simile vel idem
 verbum repetere ad rei eminentiam et magnitudinem declarandam
 soleant, ἀδένει τῆς σαρκὸς foret *maxima infirmitas*; nec verum est:
 τὸ σαρκικὸν numquam de mentis et cognitionis imbecillitate dici; vide
 I Cor. III, 1. seqq. Sed obiter haec dicta sunt, neque enim omnia,
 quae contra dici possunt, exponere volo. Id dubito tamen confir-
 mari posse, quod Viro doctiss. placuit, ἀνθρώπων λέγω verti posse:
humanum aliquid h. e. flagitium v. peccatum commissum a vobis (coll.
 v. 17.) loquor. Nam etiam si satis docterit ποιῶν τι ἀνθρώπων et hu-
 mani aliquid passum esse, in hunc sensum dici; hoc tamen non quaeri-
 tur; id erat docendum: ἀνθρώπων λέγειν illam interpretationem in-
 ducere. Eodem modo non sufficit, quod constat, in aliquod voca-
 bulum hanc illamve significationem cadere, si quidem in tota aliqua
 oratione talis locum habere haud queat; vt plane frustra egerit is,
 qui susceperat opinionem: τὸν ἀλέκτορα, ad cuius cantum Christus
 se dixerat a Petro conuiciis lacerandum, nocturnum vigilem aut buc-
 cinaatorem indicare, quia loca quaedam contulerat, quibus posset talis
 significatio asseri (vid. *Biblioth. Bremens. Class. V. p. 452. seq.*). Ea
 enim Poetarum sunt, quibus quis nescit fingendi aequam potestatem
 esse? et admodum dubii sensus; nec quisquam facile, cui de aleatore
 noctu cantante audir, de alio, nisi de gallo, cogitabit. Prodest etiam
 vsus loquendi haecenus, vt, si per eum nunquam inducta fuerit pro-
 pria vocabuli significatio, ea, quae ab illa propria ortum duxisse di-
 citur, tropica probari non possit. Nam quoniam translatio locum
 habere nequit, nisi habeas rem, cuius nomen traductum sit ad aliam,
 certe, si caret vocabulum significatione aliqua propria, translata non
 magis potest, quam effectus sine causa, existere. Quam ob rem in
 errore versantur ii, qui putent: ἐπίθεσιν χειρῶν (Ebr. VI, 2.) per
 metonymiam signi pro signato adhiberi ad dotes, et vero etiam visita-

XVIII DE DISCERNENDA PROPRIA

tas, Spiritus sancti in animis Christianorum designandas, quod probari nullo modo potest propter ea, quod nusquam in libris diuinis legimus ordinarias omnibusque credentibus communes dotes per manuum impositionem traditas esse, quamuis extraordinariae ita distributae fuerint, vt Aëtor. VIII, 17. atque alibi etiam. Sed *χρησίων ἐπιθεσις*, cuius fundamentum, vt ait Apostolus, apud Christianos sui temporis ponebatur, h. e. de qua re erudiebantur, tanquam in doctrinae Christianae initiis, doctrina est de ratione, fine atque recto vsu illorum donorum, quae extra ordinem et ad miracula edenda ecclesiae apostolicae Christianis distribuebantur plerumque tum, cum baptismo ad Christianam religionem accederent. c. c. Aët. X, 44-48.

§. VIII.

Iam si loquendi vsus multum prodesse potest ad commenticios tropos e sermone proscribendos, profecto etiam opportunus erit defendendis veris et confutandis interpretibus iis, qui hos propter inficiendam admittere nefas putant. Multis enim, qui omnia sensu linguaque sua metiuntur, non potest quin multa satis obuia, dura tamen nec vllò modo tolerabilia videantur; quibus si monstratur exempli idoneis, nihil insolentis aut inepti esse in aliquo dicendi modo, vel cedere cogentur, vel, nisi rationes afferant, cur aliquo in loco talis tropus, non insolens tamen in se, admitti haud queat, pertinaciae causa ostendent se errorem defendere. In explicatione loci Ebr. IV, 13. sq. dantur paene multi, qui concipere non possint, quo modo, si *λόγον Θεοῦ* ibi interpretemur de Dei sermonibus mimisque, quibus is reuocare homines ab impietate atque diffidentia in Deum voluit, quo modo igitur huic *λόγω* maxima secandi omnia et penetrandi vis, cupiditatum et cogitationum iudicium, et adeo oculi tribui sine summa orationis duricie et insolentia possint? quae ratio efficit sine dubio, vt illi CHRISTVM hic reperirent, quem nouerant apud IOANNEM *λόγον* dici. Verum illi, vt opinor, iudicassent clementius nec declinassent ad significationem rarissimam, et PAVLLO forte ne auditam quidem, si legissent loca clarissima aliorum scriptorum, maxime PHILONIS, cui multa sunt cum PAVLLI oratione communia, quae collegit S. Ven. Vir IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS (*sacr. exercitat. in Paulli epistolam ad Hebraeos. p. 200 sq.*) neque modo.

modo ἐνεργεῖαν et ζωνῆν sermonis diuini commemorant, sed vim faciendi atque indicandi et vero etiam pupillam visumque acutissimum. Cuius modi dictionis intelligentia eo magis est necessaria et diuturna lectione requirenda ab interprete, quo magis recedit a nostra, eamque ob causam videtur insolentior auribus eorum, qui parum assueti sunt talibus. Angelum si quis, addictus modo loquendi populari, reperiat commemoratum in oratione non poetica sed simplicissima, non facile agnoscat nisi proprie ita dictum spiritum, improbanque etiam et sacris verbis inimicam clamabit interpretationem, quae tropice haec dicta suscipit. At si didicerit, Ebraeos cuius fere rei praeficere angelos moderatores (V. HARENBERGII V. V. *Explicat. Apocalypf. Ioannis* p. 23 et 307.); atque πνεύματα non modo spiritus dici, sed quaecumque vel animi vel corporis affectionem, vt πνεύματι, quod nihil est aliud Esa. XXIV, 10. nisi κατ'ὀνόματι (Rom. XI, 8.) quod nihil est aliud Esa. XXIV, 10. nisi הַרְמָה s. sopor, πνεύματα ἐπιθυμίας, πρῶτος, δεύτερος, τρίτος, ἀρχαίος, qualia contineri in vino pronuntiat testamentum IVDÆ affictum §. 16. (inter testamenta XII. Patriarch. apud FABRICIUM *Cod. Pseudepigraph. V. T. Tom. I. p. 607.*) septemque alii spiritus vitae, visus, auditus, olfactus, loquelae, gustus, et coniunctionis obscenae, qui ad errorem peccatumque deducant, in *testamento Rubenis* §. 2. coll. §. 3. (ibid. §. 521. sq.); praeterca ipsam scripturam omnia, in primis extraordinaria, quibus Deus in hominibus vel puniendis vel beandis vitur, more Ebraeorum angelos appellare, non modo poetice, vt Pl. LXXVIII, 49. coll. Exod. IX. sed in simplici adeo narratione, vt Act. XII, 23: profecto, si modo sapit, non ita contemner, aut neglectae in libros diuinos pietatis accusabit eos, qui spiritum malum, quo occupatus SAUL, rex Israelitarum, legitur, μελαγχολῶν vel aliud grauis morbi vel animi perturbationis genus, angelumque, a quo PAVLLVS inquit (2 Cor. XII, 7) se veluti pugnis caedi, vehementissimam tristitiam aut aliquid simile fuisse dicant, vel arbitrentur Io. V, 4. vbi angelus commemoratur, qui aquam lauacri turbatam a se salubrem morbisque tollendis accommodatam effecerit, nihil aliud significari, nisi thermas singularem et admirabili vi sua certis temporibus adstricta morbos ab aegrotis depellentes; si quidem in his aliisque similibus locis ceterae res verbaque scriptorum sacrorum non iubeant, vt alia de interpretatione cogiteretur. Denique et eo potest loquendi

loquendi vsus bene intellectus prodesse, quod, quae significatio maxime sermonibus hominum aliquam linguam vsurpantium trita sit et vsitata, doceat. Quod habet vtilitatem non paruam, quoniam omnes consentiunt in pluribus verbi significationibus, quae obtinere aliquo in loco possint, eam, nisi grauissimae rationes obstant, esse eligendam, quae ceteris vsitatio sit; propter ea quod prudentissimus quisque scriptor, perspicuitati, quantum possit, studet, hoc autem maxime perspicuitatem adiuuat, si quis populariter et ad plurimorum vel consuetudinem vel intelligentiam loquitur. Quod iterum confirmat, *λόγος* Ebr. IV, 12. de proprio sermone, non de Christo accipi debere, ita enim hoc vocabulum haud dubie magis est loquendo scribendoque vsurpatum. Id ipsum *κτρω* Rom. VIII, 19. declarat, proprie *res creatas* indicare, non: credentes in Christum, vt quibusdam placuit, qui tropice ita appellentur; quamuis et illud eo confutari possit, quod illi nunquam *κτρωος*, sed *κωνος κτρωος* nomine veniant. Et in loco illustri 1 Tim. III, 16. *αγγελος*, quibus apparuit Christus, per hanc regulam non sunt doctores ecclesiae putandi, qui possent ita appellari, et si: fere appellantur in epistolis Apocalypicos Ioannis, sed angeli proprie dicti, nisi obscurius, quam par erat, velis Apostolum esse locutum.

§. IX.

Quicumque igitur de propriis translatisque iudicare audet, ne istam rem suscipiat, nisi subtiliter vsus loquendi in aliqua lingua, cuius causa agitur, tenear, non e vulgaribus libellis aut commentariis, sed e curiosa scriptorum eiusdem linguae lectione, qua disci talis vsus rectius potest quam ducibus illis, qui saepius multis sunt erroribus et opinionibus praeconcepis repleti. Qua in re mirum quantum adiuuari, in nonnullis etiam linguis, veluti Ebraea, e quibus non multi supersunt libri, carere nullo modo poterit, linguarum similitum analogia. Etsi enim in cogitando homines sunt inter se dissimilimi, nec similitudines rerum eodem modo omnes intuenrur: tamen non solum societate et commercio, sed ipsa etiam ingeniorum similitudine ducti fuerunt ad cogitandam variarum rerum cognationem, illamque similibus verbis exprimendam. Qua re factum est, vt, in diuersis licet linguis, idem modus affinitatis significationum reperiarur, atque

Voca-

vocabulum, cui primum propria sua erat significatio adiuncta, deinde iisdem de similibus rebus in pluribus linguis usurpatum fuerit. Itaque si quis linguarum, praesertim earum, quae vel communem paene originem habent vel a se inuicem descendunt, similitudinem agnoscat, certe is multa intelliget, quorum alii vel plane expertes sunt, vel quae illi obscure aut dubitanter mente concipiant. Hoc enim modo et poterit ostendere, qualis sit ratio communicati cum pluribus rebus vocabuli et quasi significationum *γενεαλογία*, et depellere a tropis asperitatis atque insolentiae suspicionem, et significationes qualicunque coniectura deprehensas ipso etiam linguae usu confirmare. **SCHVLTENSIVS**, qui hoc in genere facile ceteris praestat, ad Proverb. XXII, 6, egregie τὸ *הִכִּין* Ebraeorum composuit cum Latinorum *imbuerere*; quod cum non solum sit: *in os ingerere*, sed etiam ea, quae *tingantur*, aut *madescant*, immo quae *initientur* s. *dedicentur*, *instuantur* etiam, dicantur *imbui*, haec omnia asserit illi Ebraeorum *הִכִּין*, indeque varia sacrorum librorum loca explicat. *Διχοτομείν* Matth. XXIV, 51. bene S. Ven. **HEVMANNVS** ad h. l. aliique comparant cum Latinorum *discindere* vel *secare*, quod est de iis, qui fuste vel flagello lacerantur. Similiter in scholis suis Vener. Praefes, ad explicanda illa **PAVLLI** Apostoli I Cor. VII, 29. *ὁ καιρὸς συνεσαλμείνος ἐστίν*, quae *tristitia* et *turbulenta* tempora depingere, vel ex ipsa re diuinando quis assequatur, adhibet loca ea Ciceronis, in quibus animi *contractio* est de *tristitia* vel *aegritudine*, ut Tusc. Qu. I, 37. quem ad modum et in Laelio c. 13. extr. *bonis rebus amicos diffundi* dicit **CICERO** h. e. laetari, sed *incommodis contrahi*, h. e. dolere. Et huius generis possent paene innumerabilia produci, si nunc id nobis esset propositum.

§. X.

Neque vero haec via reperendi discriminis propriorum et tropicorum vna illa est, qua quis ad illud agnoscendum peringat, neque ad illam rem intelligendam sufficit propter ea, quod illa plerumque nihil ostendi potest, nisi posse aliquem tropum admitti, vel debere, si nulla addit grauior ratio in partem contrariam. Quare alium cum illo superiori coniunctum fontem aperiamus, qui continetur sensu humano.

mano. Nempe cum omnis humana cognitio originem a sensu trahat, quem sequitur mens, quoruscunque res vel contemplatur vel diiudicat, homines vero iisdem rebus eodem fere modo moueantur: non potest fieri, quin, vehementer licet inter se multis in rebus discrepantes, multis tamen in aliis, non solum iis, quae a sensibus veniunt, sed etiam istis, quae mente et intelligentia iudicantur, admirabiliter consentiant. Quare non modo in notionibus insitis, sed et in naturali intelligendi, iudicandi ratiocinandique facultate contineri dicimus *sensum communem*, eosque illo destitutos, qui nimis ab illa communi sentiendi ac iudicandi ratione defleunt. Qualis sensus, ad quem exigi aliae vel notionis vel enuntiata queant, quemadmodum existere potest apud omnes, qui sapiunt, propter ea quod visis eodem modo afficiuntur, vnde idem quoque apud omnes iudicium apprehenditur; sic, qui in certo aliquo rerum genere crebro earundem rerum sensu exercitati fuere, de iisdem rebus eodem modo sentiunt, et recte exercitati admodum, vel concipere ea non possunt vel non eandem earum certitudinem habere. Quare, ut hoc utar, in rebus gestis iudicandis harum rerum periti atque vsu diuturno edocti multa vel probabilia vel ficta agnoscunt, quae alii animaduertere nequeunt. Nec illis, qui hac consuetudine carent, illarum rerum iudicandarum tales canones tradi possunt, quales illis probentur nimirum, quoniam omne illud gustu quodam et sensu continetur. Idcirco ineptum est in huius modi rebus quaerere euentiam, quam omnibus persuadere possis, quin potius magnus multorum dissensus cernitur, quoniam in singulis rerum cognoscendarum formis non omnes rectissime instituti apprehenduntur, nec ad veritatem vel certitudinem apprehendendam alii idonei sunt quam qui eadem disciplina initiati existunt. Magnam igitur opportunitatem habet id etiam in iudicandis propriis translatisque, si quis ad sensum vel omnibus vel aliqua in arte exercitatus communem, totam hanc rem reuocare possit, neque tum aliis argumentis opus est. Sic qui 1 Cor. III, 12. PAVLLVM loquentem audit de auro, argento, marmore, ligno, foeno, stipula aedificii fundamento impostis, nemo ita hebes ac stupidus est, quin statim agnoscat, haec omnia tropice dicta esse et posita pro aedificiis ex aliqua tali materia constructis; nec qui 2 Reg. IV, 40. mortem in olla commemoratam deprehen-

deprehendit, tam ineptus est; quin *mortem* metonymice dicampro mortiferis rebus videat. At in aliis difficilius est talia agnoscere. *Ἐπιλειβάνεσθαι* Ebr. II, 16. si interpreteris non de humana natura a CHRISTO assumta, sed de auxilio ab isto hominibus praestito per redemptionem; aut si *λόγον*, quo illustri nomine IOANNES in evangelio suo CHRISTVM appellat, vertendum esse dicas non *verbum*, sed *legatum*; aut verba Act. III, 21. *ἄχρι χρόνων ἀποκατάστασις πάντων* si velis hoc velle, quod dominus noster IESVS CHRISTVS mansurus in coelo sit, quamdiu tempora sint Noui Testamenti, h. e. vsque ad finem huius terrarum orbis, vbi redibit ad iudicandos viuos et mortuos, vt *ἄχρι* sit *quamdiu*, et *ἀποκατάστασις πάντων* non re-
 stauratio omnium rerum, in extrema mundi aetate, hac ipsa in miserabili terra veluti ad paradisi statum immutata, vel adeo improbis post mortem aliquando, expectanda, sed tropice tempus viuierum, quod viuimus post mortem Christi, quod ita appellari potest non inepte, quoniam *ἀποκατάστασις* est etiam alicuius rei in meliorem statum eumque nouum plane, non renouatum, reductio, posteaque per metonymiam rei, quae est in tempore, pro tempore ipso positae, esse potest pro illo ipso tempore N. T. in quo per saluatorem nostrum eiusque redemptionem omnia melius constituta fuere: haec, inquam, atque talia si audeas dicere, et quamuis vel vsu loquendi vel ipso textus sacri argumento omniumque adeo sacrorum librorum auctoritate te munias: caue credas te omnium puncta laturum, sunt enim ista a plerorumque sensu abhorrentia, atque cogita quod aliquis dixit: non tam bene agi cum hominibus vt, quod optimum sit quaque in re, plurimi videant.

§. XI.

Sed erunt haud dubie multi, qui vereantur, ne ipso hoc, quod ad sensum nostrum reuocandum suademus propriorum et troporum iudicium, faueamus illi haeresi, quae sibi dari debere licentiam credit omnia in sacris libris tradita ad sensum suum exigendi. Neque enim fugere quemquam potest, eos, qui omnem religionem a Deo in sacris libris patefactam vel a naturali nullo modo diuersam putent, vel eam tamen ad rationem, vt aiunt, sanam metiri vbiuis velint, vocabulo sensus, atque adeo communis, ita abuti, vt, quidquid cum ingenio

XXIV DE DISCERNENDA PROPRIA

ingenio suo somniisque non consentiat, hanc ipsam ob causam e decretorum diuinorum numero proscribant. Quae audacia si concedatur, non video profecto, quis vsus esse sacrae scripturae possit; quod si enim disputari de eius veritate debet, certe nec regula fidei vitaeque nostrae esse, nec adiunare vel augere imbecillam, quam haustum e rerum natura, cognitionem potest. Itaque ne quis nos haerere eodem in errore arbitretur; quatenus illud iudicium ad sensum nostrum fieri debeat, pressius declarari necesse est. Primum non concedimus huius modi iudicium, nisi in rebus iis, quae non sunt a Deo demum in sacris libris propositae. Nam quaecunq; iudicari posse sensu nostro videntur, ea eius sane oportet esse naturae, vt vel sentiri siue vsurpari sensibus queant, vel ex iis, quae sensu experti sumus, certa conclusione duci. Enimuero ea, quae nobis primum tradita fuere sermonis diuini beneficio, vel venire nobis nulli modo potuerunt in mentem, vel ne cogitatione quidem possunt a nobis comprehendendi. Quare nec potest fieri, vt ea, quae huius generis sunt, exigantur ad sensum nostrum. Aut igitur dicendum est: nihil neque noui in sacris libris a Deo patefactum esse neque quod mentem nostram excedat, istique, qui ita effugere volunt, alio modo confundandi sunt; aut consistendum, talia Dei decreta ad sensum humanum reuocari nequaquam debere, sed vnice iudicari ad normam eorum, quae ipso in caelesti illo volumine eiusque locis perspicuis traduntur. Sed nec in illis propositionibus, quae nobis per rerum naturam cognitae sunt, vnicum admiserim sensus nostri iudicium. Etenim cum homines natura sint ad errorem procliuēs, atque fallantur saepe numero nimia iudicii praecipitatione, nec fatis res vel diuturna cogitatione examinent vel studeant doctiores aliorum prudentia fieri: sit saepe, vt multa consentientia cum sensu suo vel ab eodem abhorrentia putent, de quibus secus essent iudicaturi, si passi fuissent iudicii gradus fieri. Quam ob rem etiam in rebus iis, quarum vim videtur naturae viribus attingere posse, iustum est, in adhibendo sensuum iudicio, non nisi eas notiones sequi, quae perpetuo vsu et experientia non modo nostra, sed etiam aliorum, qui fati cauti sunt, confirmantur. Tum, quoniam, quae e rebus recte perceptis recte etiam colligi argumentando possunt, eosdem habent veritatis numeros, quos ipsae illae notiones habent, quibus argumentum inniuitur; illa

illa non minus vera certaue putanda sunt, quae istas notiones passu non fallente sequuntur. In omni autem hac re nunquam ab interprete negligatur eius, quem explicat, loquendi usus, nec explicandas res iudicet is ad suum, sed ad eius, cuius verba interpretatur, sensum. Cum enim sit multis de rebus magna inter homines dissensio, ipsaque verba accommodentur a quovis illis notionibus, quas in animo conceptas haber; certe nemo alterius assequatur sententiam, nisi, qualis illius animo obuersata fuerit, vel ex eius professione alibi facta, vel, si ea reperiri nusquam possit, ex mente opinionibusque eorum, quibuscum vixit aut librum destinavit, accurate pereperit. Finge, ut disputationi exempla non desint, duo philosophos; alterum, qui nihil existere posse, arbitretur nisi re alia, quae ante illam existiterit; alterum, qui id, ut noua res existat, necessarium non putet. Iam finge hunc dicere: mundum ex eo, quod nusquam erat, existuisse; quomodo id alterum interpretaturum credis? Certe sic, ut dicat ea, quae nusquam sunt, tropice intelligenda esse, illumque superiorem hoc velle: mundum existuisse ex iis, quae sub adspectum non cadant. Vnde est iste in interpretando error? Ex eo profecto, quod is ad sensum suum verba alterius reulerit. Vides igitur quomodo multi ex eo, quod PAVLLVS (Ebr. XI, 3.) τὰ ἀνεόρθητα affirmet existuisse μὴ ἐκ φαινομένων, quomodo, inquam, multi creationem, quam dicunt, ex nihilo demonstrent, contra BELLOSOBRIVS, vir acutissimus, qui illam doctrinam singulari disputatione (in hist. Manichaeismi T. II. p. 204. seq.) labefactavit, nihil tale in illis verbis videat. Et nostri homines quomodo in propositionibus iis, in quibus IESV tribuuntur infinita, proprietatem agnoscant, ZWINGLIVS et eius discipulinae dediti, translationem? Nostri summam IESV CHRISTI sanctissimiue Spiritus cum Patre paritatem, alii diuinitatem impropriam? nempe quoniam hi ad sensum suum, nostri magis ad consuetudinem loquendi et loca clariora caelestis voluminis omnia talia exegerunt. Sed regulas ponamus.

§. XII.

Principio (I) dubitari non potest tropum admittendum esse, si verba proprie sumta omni sensu destituuntur, aut tali saltem, qui effici ex usu loquendi possit. Quod est in causa, ut, in loco ita diuersis interpretationibus deformato 1 Cor. XI, 10. ἐξουσία, quam in

capite habere feminae iubentur propter angelos, non potestas esse possit, sed *velum*, quod *ἔξωρα* appellatur, quoniam eo sumto et capiti iniecto, vxores confiteri mariti sui in se potestatem debebant; vt sit metonymia signati pro signo. Porro (II) illa siue propria siue tropica significatio admitti non potest, qua efficeretur, vt verba in pram exprimerent sententiam vel in se, vel si verba sint sapientis, inprimisque Dei. Illius generis exemplum fumamus clangorem tubae, ad quem mortui ad vitam reuocandi dicuntur 1 Cor. XV, 52, in quo tamen proprie sumto quibus videat nullam vim esse ad vitam mortuis reddendam; sed si quis illam vltimam tubam explicet, vt est in IOANNIS Apocalypsi, de vehementibus illis atque terribilibus postremi temporis motibus Luc. XXI, 25, quibus, instare extremum generis humani iudicium, significabitur, imagine a iudiciis sumta, quae tuba iudici apud Iudaeos solebant; nihil erit in ista interpretatione duri. Posterioris vero exemplum praebet sensus is, quem multi dant verbis Gen. III, 22, quae volunt per ironiam sic explicare, vt Deus quasi ludibrio miserabiles homines persecutus dixerit: Ecce quam homines sapientia sua nostrum similes facti sint! qualis oratio haud scio an Deum deceat? neque enim Deus ludit in rebus seriis. Praeterea (III) si attributa de subiectis dici non possint, tropum admittendum esse nullo negotio perspicitur, vt, cum de Deo hominum affectiones et incommoda, atque vicissim de rebus effectis summas virtutes Dei vsurpari in sacris libris audias; veluti si somnus, si quies, si irrisio, si multa denique alia potestice magis quam humane, vt aliquis dixit, Deo tribuantur h. e. sic, vt tales imperfectos loquendi modos non postulet necessitas, et illi paene proprii facti sint; aut si sermone minisque diuinis Ebr. IV, vis iudicandi, secandi penetrandique asseratur; nulla admonitione opus est, vt intelligas tale attributum improprie de subiecto dici. Sed habet tamen ista res cautiones quasdam. *Primum* hanc, ne reciprocandam putemus regulam, nec iudicemus, vbicunq; subiecto proprie attributum consentiat, illud proprie, nunquam translate capiendum esse. Potest enim de eodem subiecto idem attributum et proprie et tropice dici, atque hoc inferiori modo nonnunquam crebrius. Itaque in loco 1 Tim. VI, 16, cum Deus appelleretur *ὧς οὐκ ἔστιν ἀπειρότου, ἢ εἶδεν εἰς εἰς ἀνθρώπων, εἰδὲ ἰδὲν ὄντων*, certum est quidem vtrum-

que

que attributum de Deo proprie verum esse; fugit enim omnium hominum conspectum, et, quamquam immensus, saepenumero tamen in sacris libris tanquam in caelo habitans describitur. At quid est, quod paene omnes, illud saltem superius, decernant translate intelligendum esse de eo, quod nemo mortalium naturam virtutemque diuinam assequi cogitatione possit? Magis illud nimirum videtur consentaneum, et est profecto; nam et frigus, si proprie verba accipias, oritur quodam modo in oratione longe splendidissima, et translatio cum aliis locis, veluti Ioh. I, 18. et Ioh. III, 7. magis consentit. Quod si verum est, tum quoque alterum, *Deum habitare in lumine inaccessio*, improprium esse intelligitur, sic ut vnum attributum alterum explicet. Altera cautio talis est, ut videamus, pertinentiae attributa ad duplex coniunctumque subiectum? Tum enim potest existere, ut attributorum quoddam vni quidem non competat, sed alteri tamen, proprie; quare ne statim concludas, istud attributum tropice intelligendum esse. Si Genes. III, 14. 15. ca, quae Deus post hominum lapsum ei, qui illos ad peccatum induxerat, minatur, partim ad malum daemonem pertinent, partim ad anguem, quo ille abusus fuerat (potest enim ita non male accipi): certe non necesse est dicere: phrasas has: *ventre repere, pulueremque deuorare*, improprias esse de miserrima et abiectissima superbi genii conditione, sed de serpente maxime proprie valent. Et oraculum 2 Sam. VII, 12. sq. quod propter orationis contextum de Salomone, propter alia autem loca, Psalm LXXXIX, 30. 37. 38. et Ebr. I, 5. de Christo accipiendum videtur, si explices; non est tibi eo confugiendum, ut dicas Salomoni aeternum regnum tribui hoc modo, quod diu posteri ipsius imperium Iudaeorum tenuerint, quippe quod locus et Psalmo citatus nullo modo admittit, sed illud aeternum regnum proprie Christo asserendum est. Tertia pertinet ad propositiones, quae coniunctioni diuinæ humanaeque naturae in Christo factae innituntur. Nempe quoniam hae naturae vere ac proprie coniunctae sunt in vnam personam, consequens est, etiam has propositiones, quae huic coniunctioni accommodata enunciantur, proprie intelligendas esse, tamen si fuerint, qui, cum metiri arcanam huius rei naturam ad ingenium suum vellent, nil nisi tropos his in enunciatis reperirent. Sic Phil. II, 11. Iesus Christus appellatur *Κύριος* h. e. summus proprieque ita dictus *Deus*, (יהוה), et 1 Tim. III, 16.

XXVIII DE DISCERNENDA PROPRIA

Deus dicitur *Πατήρ Θεός ἐν αὐτῷ*. Conf. et Ebr. I, 3. extr. Act. XX, 28. cetera. Sed hoc omne in doctrinis Christianis latius disputandum est. Vide interim praeter loca Patrum a IO. GERHARDO citata in *locis theolog.* Tom. I. de persona et officio Christi §. 75. 76. in compendio *Formulam concordiae* Art. IX. Neque minus (IV), si hac in causa interpretatio frigida existeret, ea admitti vilo modo debet. Quam ob causam nobis certe illi non placent, qui pugnam PAVLLI Apostoli cum bestiis I Cor. XV, 32. tropice interpretantur sic, ut dicant, eum hoc sibi velle, quod sibi multis cum ferocibus hominibus decerendum fuerit. Nam etiam si hunc sensum verba non refugiant; at quantum frigus oriretur orationi Apostolicae, si in exemplis talibus, quae summo in vitae periculo Christianos ipsosque Apostolos versari quotidie, docere debent, hoc ponitur, quod PAVLLVS multos etiam hostes expertus sit? Ac isti, qui nos vna diuina persona contentos esse iubent, atque volunt, Filium Dei Spiritumque sanctissimum non summum Deum esse, sed quasi Deum, vel attributa Dei, vel tamquam diuersos diuinae naturae modos; isti igitur quomodo non sentiunt, si ita res se habeat, verba ea frigidissima esse atque diuino ingenio longe indignissima, quibus Christus, (quem tamen, si Deum non velint, hominem diuinum agnoscent sapienter et sine errore loquentum) discipulis praecipit tingere sacra aqua homines in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti? Nam cum Iudaei, quorum in dicendo consuetudinem haud dubie secutus est Christus, circumcisum aliquem in nomen alicuius dicant, si ipsa circumcisione addictus eius cului fuit (V. SCHOETGENII *horas hebr.* ad Matth. XXVIII, 19. p. 239.); negetque ipse Deus Esa. XLII, 8. se nomen honoremque suum esse cum aliis communicaturum: quid potest esse ista interpretatione ineptius? Ac isti in interpretatione peccato paene simile est (V) illud, si admissio tropoq. propositio identica existit, vel eadem res explicatur per se ipsa. GROTIUS alique magni viri, cum ad explicanda verba Rom. VII, 15. *ὁ νόμος κατέχει ὑμᾶς, ἔγωγε οὐκ*, delati sunt, illud *ἔγωγε οὐκ* volunt esse: non approbare, ut Ebraeorum *וְאֵי* primum *notitiae*, post etiam *probandi* notionem adiunctam habet. Quae significatio non contemnenda est quidem, sed vereor ne PAVLLI oratio sic eodem semper reuoluatur. Nam si diceret: *Ea, quae faciam, non probō*; eo statim adiciat: *neque enim, quae velim, ista facio*;

non

non idem planissime diceret? Itaque retinenda est propria τὸ γινώσκουσα significatio, ut PAVLLVS, insitam omnibus hominibus et innatam labem commemorans, se ipsum dicat ignorare ea, quae committat, talia enim se facere, quibus nullo modo delectetur. Denique (VI) vltimam huius generis obseruationem subiciamus. Si cui nihil est propositum, nisi ut alios doceat; non quaeret aurium delectationem aut pulchritudinem orationis, sed vnam perspicuitatem: ac etiam si quis sapiens non illam vnam seletur, sed sermonis quoque elegantiam perspicuitati adiunctam; neque tamen sic insisteret oratoris ornamentis, ut iis sublata prima orationis virtus, perspicuitas, videatur. Iam si sapientissimus quisque hunc modum tenet in dicendo; optimam illam verae salubrisque sapientiae magistram, scripturam sacram, desaxisse ab ista via putemus? Minime vero. Quod si ergo translario videtur aliquo in loco sacrorum librorum esse, quae efficiat, ut lubricus ambiguusque sensus existat, nec certus esse lector possit propriene an tropice verba sint intelligenda? nonne ista arcenda a sacris verbis atque existimandum videretur, diuinum scriptorem non proprium sed tropicum sensum significare voluisse? Sed habet tamen ista res modum suum, de quo breuiter disputabimus, ne quis ipsum hoc a nobis propositum praeceptum vanum putet aut magnae dubitationi obnoxium. *Primum* non omnibus in locis diuini voluminis Deus vnice ac praecipue perspicuitatem secutus est, sed sapientem potius verborum obscuritatem, qua veluti inuolueris obuolueretur verborum rerumque sensus, non modo ne, quae in vaticiniis essent proposita, impedirentur intellecta ab iis, in quos ea dixerat Deus, sed ut et sensim atque pro modulo cuiusque aetatis Ecclesiae, rerum diuinarum agnitio promoueretur, et aueretur lectorum diligentia et fides seruorum Dei ipsa verborum obscuritate aleretur. *Praeterea* nobis quidem multa obscura videri possunt, quae satis habebant claritatis tempore eorum, quibus principio ab ipsis scriptoribus libri caelestis tradebantur, propterea quod verba erant loquendi consuetudini istius aevi aut moribus, disciplinis, sententiis denique lectorum accommodata; quarum rerum notitia cum prodeunte tempore vel obliterata propemodum vel incerta tamen reddita sit, necesse est sane etiam in loquendi modo, qui se ad illos referebat, magnam saepius obscuritatem existere. *Postremo* in locis iis, quorum, non modo primorum lectorum sed nostra quoque intererat, sensum bene tenere,

non vituperandum est illud quidem, quod sacri scriptores verba dubia vsurpauerint atque obscura, dum, adiectionibus atque aliis verbis vel in loco ipso vel in similibus, obscuritatem a genere dicendi depulerint, effecerintque vt cauti lectores verum certumque sensum reperire magna sine difficultate queant. Quare hoc quidem teneamus: interpretationem tropicam, si loco explicando obscuritatem inducit atque sensum fluctuantem, repudiandam esse, sed tamen hac lege: 1) nisi doceri possit, in interpretandis verbis ipsam quodam modo obscuritatem Deo fuisse propositam; vel 2) apud nos quidem non vsitatum esse sed obscurum et incertum loquendi modum, at pristinis lectoribus non item; vel 3) scriptores diuinos, adiectis verbis aut explicatione dubiorum enunciatorum alibi data, satis peruersum loci doctrinaeque interpretationem impediuisse.

§. XIII.

Iam vt ista, quae diximus, clariora fiant, appareatque qualis sit huius admonitionis vsus in sacrorum librorum interpretatione; age pressius rem persequamur, canonesque inde manantes cum exemplis ponamus, Principio 1) significatio propria potior videatur translataeque praeferenda, cum possit offendi, scriptorem diuinum, si ea, quae improprie, vt nonnullis placet, posuit, declarare voluisset, magis perspicue loqui, assumpto proprio vocabulo, potuisset. Quod est in causa, cur non probetur nobis sermo eorum, qui dicant, verbis IESV CHRISTI: *Τὸ ἐστὶ τὸ σῶμά μου*, inesse tropum hoc modo, vt *ἐστὶ* exprimat non id, quod *fit*, sed illud, quod *significet* Christi corpus; multo enim magis sapientiae Saluatoris nostri, eiusque studio prospiciendi, ne quid Ecclesiae sua controuersis animorumque concitatione detrimenti pateretur, accommodatum erat, vsurpare vocabulum: *σημαίνει*, quod vnum omnem litem atque vehementissimam inter Christianos super ea re discordiam extinxisset, fecus quam illud obscurius *ἐστὶ*, quod trahi poterat in vtramque partem. Atque *πιστις* Rom. VIII, 19. corpus humanum aut Christo deditos indicare, vel si vocabulum *ἀγγέλιον* I Cor. XI, 10. speculatores s. proditores ab aduersariis Christianorum ad vitam cultumque eorum explorandum missos significare deberet; rectius fecisset PAVLLVS, si posuisset vocabula magis perspicua; quae cum non adhibuerit, non
 necesse

neceſſe eſt quemque maximam verborum proprietatem in interpretando ſequi? Eadem nobis via tenenda videtur II) in locis iſtis, ubi dogmata traduntur, in quibus proponendis nemo, qui ſapit, vitur tropis, niſi clariffimis aut fere talibus, qui naturam propriorum induerint; maxime tum, cum iſta loca ſint claſſica et doctrinarum quaſi fedes; quaſia in primis perſpicua eſſe debere, et ea etiam eſſe in diuino volumine omnes, qui vnam ſummanque ſacrorum librorum auctoritatem agnoſcunt, vno ore conſentunt. Id quod iterum confirmat communem Eccleſiae noſtrae ſententiam de verbis, quibus ſacrae coena ſolemmitatem Chriſtus ſuis impoſuit; ſimulque declarat loca ea, in quibus aeterna improborum ſupplicia dicuntur, omnino proprie eſſe ſumenda, nec longinquum tempus in locum aeternitatis ſubſtituendum; praefertim cum ipſi illi, qui auſi ſunt aduerſam ſententiam defendere, non negent, proborum hominum felicitatem, quae ab ipſo Chriſto Matth. XXV. 46. componitur cum aeternis malorum ſuppliciiis, ſine fine exſtituram. Porro III) quoniam ii, qui admonere alios de officiis atque ad virtutem excitare cupiunt, veluti legiſlatores et alii, non cothurnis incedunt, ſed planiſſime atque ad cuiusvis intelligentiam accommodare loquuntur; niſi perſuaſi ſint, lectores etiam in translatis interpretandis nullo modo eſſe haefituros; facile eſt ad intelligendum, eandem proprietatem ab interprete in locis ſacrorum librorum eſſe retinendam, in quibus de vita moribusque hominum praecipitur. Hanc obſeruationem transferamus ad locum Act. XV. 20. quem nemo neſcit maxime propter *megiſtas* vocabulum diſputationi ab interpretibus fuiſſe ſubiectum. Quorum multi illud tranſlare voluerunt ſumi, de mercede meretricia, de idolorum cultu vel aliis de rebus, quas enarrare non eſt neceſſe, cum alii iſtas opinionones collegerint, veluti SPENCERVS, qui ſuper iſto Apoſtolorum decreto diſputationem integram libro II. eruditi operis *de legibus Hebraeorum ritualibus* ſubiectit, Cap. I. Sect. II. Sed propriam vocabuli ſignificationem rectius defendunt alii, nec quenquam impedire debet, quam ſecus ſentientes de hac interpretatione deduxiſſe video, obſcuritas rationis ſeortationis interdictae, quae numquam non poſſit eſſe in vitio, cum ceterorum in hoc decreto commemoratorum vſus non perpetuo ſit omnique modo reiiciendus. Apud multos enim illius aetatis Chriſtianos e decorum cultoribus factos ſum, vt vel e priori

XXXII DE DISCERNENDA PROPRIA

PAULI ad Corinthios epistola constat, valebat opinio, voluptatem
 veneream extra coniugium non esse in vitis ponendam. Denique
 IV) etiam in rerum gestarum narrationibus, quas qui in literas retu-
 lerunt, nisi vel ingenio vel eloquentia placere lectoribus studeant, so-
 lent simplicissime, quid factum sit, proponere; in his igitur perspi-
 cuum est maximam verborum proprietatem expectari debere. Quae
 res observata multis occurrit foeminiis, quibus historiam sacram non-
 nulli, allegoriis etiam ad libidinem fictis, inquinant; veluti ii, qui
 in historia de primo parentum generis humani peccato nescio quid
 obsceni adumbratum videbant, aut in historia de Iacobo cum angelo
 luctante nihil, nisi intentissimas preces, quibus veluti cum Deo lu-
 ctari saepius probi homines dicuntur; quod est utrumque ab istis nar-
 rationibus longe alienissimum. Sed in omnibus his rebus, quibus
 diximus proprietatem detrahendam non esse, semper tenemus cau-
 tiones eas, quibus hos canones aduersus abusum munuimus. Quam
 ob rem mirari non debemus, in Salomonis prouerbiiis aliisque minu-
 tis sententiis, quas non modo non dedecet obscuritas, sed pulchritu-
 dini etiam et ingenio agnoscendo asseruire soler, multa translate dicta
 esse; nec reprehendi potest obscuritas verborum, qua Christus vitur,
 cum, de vitanda Pharisaicorum doctrina discipulos admoniturus, ca-
 vere istos sibi de Pharisaicorum *fermento* debere praecipit (Matth.
 XVI, 6.); erat enim vsus imaginum et figurarum istis ad acuendam
 intelligentiam et studium, aliasque ob causas, vt ipse Christus ait
 Matth. XIII, II. sq. & alibi, vehementer necessarius. Neque mi-
 ror, quod Paulus Apostolus, cum suas res referat 2 Cor. XII, 7.
 mala in corpore passa ita tropice depingat, vt se dicat ab angelo ad-
 uersario veluti pugnis cactum, aut quod Lucas Act. XIII. Herodem
 assermet ab angelo fuisse percussum, cum vehementissimis doloribus
 vermibusque in corpore natis consumtus fuerit; ita enim haec voca-
 bula, ab angelis sumta ad exprimendam extraordinariam poenam a
 Deo immittam, vsu apud Iudaeos comprobata erant, vt poene pro-
 pria existimari possent. Atque, vt tertiae illius supra posita cautio-
 nis exemplum non neglectum videatur, asseramus praeceptum Christi
 Ioh. XIII, 14. de pedibus aliorum ablendis; quod tamen magnam
 speciem proprietatis habeat propterea, quod Christus haec verba ad-
 debat, postquam ipse hoc humanitatis officium discipulis praestiterat;
 quare

quare exstiterunt etiam, qui proprie, propter haec verba Christi, eius in ea re exemplum imitandum dicitur: tamen est translato sensu fumendum, vt Christus non eo suum proponat imitationi exemplum, vt Christiani inter se pedes abluant, sed vt submissionem animi et obsequium, hac re demonstratum, imitentur. Neque enim Christus illa re praeceptum se ait dedisse, sed exemplum (*ὑπόδειγμα*), nec iubet, vt idem illud, quod vidissent, faciant, sed vt agerent quem admodum se vidissent facere atque hac ratione verborum et modo satis peruerſae interpretationi occurrit.

§. XIV.

Reliquum est, vt tertium aperiamus proporum iudicandorum fontem, ipsam sacrorum librorum significationem, quae tantum abest, vt seponi negligique debeat, vt potius plerumque ceteris huius rei reperiendae modis praeferenda videatur propterea, quod et diuinum est quasi testimonium, cui committere nos longe optimum sit et a periculo labendi remotissimum, et, quae superiores, quos indicauimus, fontes non proferunt, ea extra omnem dubitationem ponit. Habet vero ille fons tres veluti riuulos: loci ipsius contemplantia verba, sermonis contextum, loca denique similia; de quibus omnibus eorumque variis modis pressius est, adiunctis quoque exemplis, dicendum. Ac primum ipse ille locus, cuius causa agitur, rem potest dirimere (I) adiunctione contrarii, quae, vt in omni significatione reperienda, sic maximum hic habet nulloque modo fallentem vsu, si istius alterius, quod oppositum est, vocabuli significatio constat. Patriam illam meliorem eamque caelestem, quam angustiusse patriarchae dicuntur a Paulo Ebr. XI, 16.; interpretantur plerique de caelo, optimo omnium proborum hominum domicilio, rectissime quidem, quoniam illa eo in loco opposita legitur patriae terrena ab istis relictæ. Sed intercedit GROTIVS, vir acutissimus, qui Hierosolymam vult intelligi, illamque urbem ait caelestem patriam appellari hactenus, quod sit imago summi caeli; non bene profecto; nam paulo ante v. 14. ἐπιφανεσσοῦντες dicuntur patriarchae ἐν πατρὶδα ἐπισητάσῃ; qualem vero? terrarum orbem? profitebantur enim v. 13. ἐπιζένοι καὶ παρρησιόμοι εἰσὼ ἐν τῆς γῆς, et erant mortui κατὰ κρίσιν, πρόρωθεν τῆς ἐπαγγελίας ἰδόντες καὶ ἀσπασμένοι. (II) Potest

E

etiam

XXXIV DE DISCERNENDA PROPRIA

etiam eidem rei iudicandae inferuire adiunctio modi alicuius rei, qui, quemadmodum res ipsa sit intelligenda, declarat. Nemo propterea haeret in verbis his Luc. XI, 14., quibus *δαμόνιον*, quod Christus expulit e quodam homine, dicitur *κωφόν*; nam verba subiecta: τὸ δαμόνιον ἐξελθόντος, ἐλάλησεν ὁ κωφός satis declarant, *κωφόν* non *mutum* fuisse *δαμόνιον*, sed per metonymiam tale, quod vsum linguae in illo homine impediuerit. Obscurior haec significatio posset esse Psalm. II, 7. in vocabulo כִּי הוּא הוֹדִיעַ *hodie*, ad ostendendum, locum istum proprie de aeterna filii Dei generatione accipiendum esse, non translate de diuinitate eius per reditum e mortuis demonstrata, vt vsus est multis antiquae ac recentioris Ecclesiae doctoribus; sed est tamen aliqua significatio. Etenim cum Christus se generationem suam annunciatum esse hominibus spondeat tanquam *hodie* factam; is vero non demum post reditum ad vitam, sed plane ante mortem se saepenumero declarauerit filium Dei: intelligitur haud dubie, ad nouam vitam Christi haec verba pertrahenda non esse, sed ad aeternam eius a Deo Patre generationem; maxime propterea, quod Christus se hanc generationem suam promittit hominibus proposurum ad mandatum Domini, qui ad ipsum sit ista de re locutus; quod ipsi cum datum nullo, vt videtur, alio quasi tempore concipi queat, nisi ab aeterno, consequens est, ipsam etiam illam generationem aeternam hic esse quaerendam, siue כִּי הוּא הוֹדִיעַ de praesenti tempore, siue cum aliis de aeternitate accipias. Eundem, quem modo rei proposito tribuimus, vsus praestant (III), ipsae cum illo propemodum eadem, res rei narratae adiectae s. *περιστάσεις*, quae tanquam nomenclatores sunt, lectorem de illa re vel proprie vel tropice sumenda admonentes. Vt cum Matthaeus c. III, 9. verba ibi commemorata narret a Ioanne Baptista, et alia c. XI, 7. a Christo in loco deserto, lapidum atque arundinis copia vberissimo, dicta fuisse; ex illius loci natura facile intelligitur: neque lapides, e quibus Ioannes ait Deum nullo negotio Abrahamo liberos excitare posse, de idolorum cultoribus, quod multi, neque, quod plerique volunt, arundinem de homine parum sibi constantè accipi debere, sed plane proprie. Nec satis mirari queo, quod multi locum Matth. XXIII, 25. *ἐσωθεν τὰ ποτήρια καὶ παραστάδες γέμισον ἐξ ἄριστα γῆς καὶ ἀνεύστιας* (*admixtus*) proprie

XXXVI DE DISCERNENDA PROPRIA

stum esse δικαστικόν, ut simus δικαιώμενοι διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ ἀντὶ αἵματι. εἰς ἐνδείξιν τῆς δικαιοσύνης Θεοῦ; διὰ τὴν πάρεσιν τῶν ἀμαρτημάτων (Rom. III, 25.), atque (c. IV, 6. 7.) lectores remittunt ad Pf. XXXII, 1. 2., ubi beati dicuntur hi, quibus peccata condonata sunt et velut obiecta, et (Ebr. VIII, 12.) Deum inducunt promittentem, se velle propitium peccatoribus esse; nec unquam commissurum ab istis peccatorum recordari: quis possit sine admiratione atque dolore audire eos, qui tamen non in peccatorum remissione benignissimoque Dei de hominibus iudicio, sed in animi ac voluntatis emendatione iustificationem volunt, abiecta verborum sacrorum proprietate, quæquere? Postremo (V) ubicunque allegoria, et vniuersa orationis quasi comprehensio translatis reperitur composita; haud inepte coniiciat, si significationem vocabuli, de cuius vel proprietate vel improprietate quaeritur, ad vniuersum huius modi orationis habitum conformaueris. Vnde longe ineptissima est ratio ab EPIPHANIO excogitata, qua confirmare studet restauratum iri corporis ab animo separatum cum animo coniunctionem, eo, quod, quoniam dentium stridor, quem Christus impiis supplicia post mortem sustinentibus tribuit, Matth. VIII, 12, sine corpore esse non possit, corpora eorum ut e sepulchro redeant, necesse sit. Quæ ratio vix digna est seria confutatione, ita vana est et ridicula; sed abstinnisset EPIPHANIVS ab argumento ad extorquendum aduersariis risum quam assensum accommodatiore, si cogitasset, omnem illum sermonem Christi allegoriam esse, in qua verborum non sit propria proprietas.

§. XV.

Alteram huius generis formam dicimus contineri orationis contextu, eodemque tum superiori tum inferiori, quæ forma hos fere habet modos. *Primum* (I) quoniam sermonis vniuersi consilium magnam habet omni cum oratione coniunctionem, quippe quod alias ex ipso hoc contextu perspicitur, alias magnum ei accendit lumen; videndum est, quidnam sit differenti aliquo in loco propositum, et a quam re ducta vniuersa oratio; qua cognita, propriene an tropice verba sumenda sint? intelligere nihil negotii est. Disputant, ut hoc vtar, qualem sui functionem spiritualemne, quæ sit per fidem; an sacramentalem, ut aiunt, significauerit Christus in loco celebri
Ioh,

Ioh. VI, 48. sq. 53. sq. ? obtinuitque illa superior interpretatio principalem apud nostrae Ecclesiae doctores, rectissime quidem et ad consilium Christi accommodatissime. Nam et expectari a saluatoris nostri sapientia potest orationis perspicuitas, quae nulla esset, si ipsi fuisset propositum, auditores grauitur adhortari ad aliquam rem, de qua nihil quidem audierant, (neque enim iam tum institutus est sanctissimae coenae usus), et multa in superioribus loca idem, quod nostri Christo tribuunt, consilium ostendunt. Etenim cum Christus v. 27. monuisset, ut cibum conficerent manentem in aeternum, istique, qui erant praesentes, quaererent: quid sit faciendum sibi, ut ad voluntatem Dei accomodate agerent, responderet Christus v. 29.: hoc esse Deo dignum gratissimumque factam, si *crederent* in eum, quem ille misisset h. e. in Iesum. Cumque denuo se v. 33. *panem* appellasset descendentem de caelo, atque illi insisterent, ut ipsis daret eum; dixi iam vobis, inquit (v. 36.), *quod etiamsi videritis me, tamen non credatis*, repetitque ista fere, non obscure profecto, vers. 40. 45. 47. cet., ut dubitari de isto sensu nulla cum ratione idonea possit. Deinde (II) comparandus est quiuvis locus cum iis, quae vel praegressi sunt vel sequuntur. Fit enim saepenumero 1) ut ibi clarissime res explicetur atque definiatur ab illo ipso, qui loquitur, propriene voluerit an tropice verba intelligi? Quam obseruationem qui sequi voler, facile animaduertet plerosque sensum verborum 2. Cor. II, 15: *Χριστὸν ἐνώδια ἐσμεν* non capere, atque ad eum rependiendum sua sponte quasi delatum se sentiet. Nempe quemadmodum v. 14. Deus dicitur *τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως Χριστοῦ φανερῶν δι' Ἀποστόλους* h. e. adhibere Apostolos ad bonum veluti odorem Euangelii longe lateque spargendum; quomodo non intelligeretur, cum statim Paulus Apostolus appellet *Χριστὸν ἐνώδιαν*, duplicem in his verbis contineri metonymiam, vnam, qua *Χριστὸς* positus sit pro doctrina de Christo s. Euangelio, alteram, qua *ἐνώδια* sit pro iis, qui bonum Euangelii odorem, h. e. longe iucundissimum eius argumentum, vndiquaque disseminent? Ac si vel maxime non ita expressa sit verbi vera verborum dubiorum significatio, 2) tota tamen compositio eorum cum superiori oratione et inferiori, docet non raro, quomodo sint illa interpretanda. Matth. XVIII, 10. si quis dicat *τὸς μικροῦς* esse Apostolos, improprie; erant enim contemni satis: nego id ita esse

XXXVIII DE DISCERNENDA PROPRIA

esse atque τὸς μικρὸς defendo *infantes* esse proprie; est enim de istis omnis ante instituta oratio. Contra Rom. IV, 17. ζωοποιεῖν τῶς νεκρῶς καὶ καλεῖν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, etiamsi proprie dici de Deo queat, non tamen est ita dictum in illo loco, sed translate omnino sic, ut sit vitam quasi atque vires reddere emortuis et robore destitutis, efficereque, ut ea, quae per naturam rei esse non possint, virtute diuina existant. Nam docet v. 19., omnia ista verba pertinere ad Abrahamum, ὃς ἐκατένευγε τὸ ἐκτὸν σῶμα ἤδη νεκρωμένον καὶ τὴν νεκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρα, ut vanum sit argumentum, quod volunt nonnulli, sine assumtis rationibus aliis (*immediate*), ex istis verbis pro rerum e nihilo creatione ducere. Est etiam (III) ad agnoscendam hanc rem peropportunitus locus in similitudine verborum, quae explicanda sunt, cum ceteris eadem in oratione occurrentibus aut cum vniuerso dicendi genere, quod in illo libro regnat; quid enim prudentius est, quam, quod e se ipso non possis, e rebus similibus agnoscere? Itaque cum similia proprie posita apparent, habes quod etiam in ceteris proprietatem, sin secus, translationem quaeras. Quare non video, quid sit, quod paene omnes locum Matth. XI, 7. iam supra tractatum velint improprium esse deque homine non satis constante interpretari *arundinem a ventis iactatam*; aut quod nonnulli v. 6. verborum: πτωχοὶ ἐπαγγελίζονται translata interpretationem defendant, sic ut πτωχοὶ Apostoli fiat, pauperes illi quidem litterarumque expertes, quibus Euangelium ad proponendum sit traditum. Contra quem sensum hoc pugnat in primis, quod omnes adiunctae similesque propositiones, nemine repugnantē, in illa sententia maxime propriae sint. Quam ipsam ob causam nec mihi placent ii, qui Matth. V, 3. τῶ πνεύματι iubent coniungi cum verbo: μακάριοι, ut sensus sit: *beati sunt animo, pauperes* (proprie); non cum vocabulo πτωχοὶ; *beati sunt, qui reperiantur pauperes*, non terrenis quidem opibus destituti, sed animo h. e. qui se virtute et integritate, quoad naturam, vacui agnoscant. Viderur enim, quoniam cetera, quae Christus laudat in suis, de animo accipienda sunt, paupertas hic eodem modo sumenda. Hanc ipsam ob causam non diffiteor admodum probari mihi sententiam eorum, qui nunquam putent in veteri Ecclesia existisse peculiarem NICOLAITARVM disciplinam, sed esse hoc nomen commune vel Gnosticorum omnium

vel

vel Cerinthianorum, quod illis, non fecus ac Docetarum, propter doctrinam moresque adhaeserit. Ductum est istud quidem e IOANNIS Apocalypsi c. II, 6.; quidquid enim dicant magna cum ratione: Patres habere multa de Nicolaitis, quae, quoniam in Apocalypsi non occurrant, sumpta esse ex illa non possint, sed omnino in his hominibus ab istis deprehensa; id, quantum video, nihil est aduersus nos, qui facile illud arripimus, sumi ista ab hominibus potuisse, qui, quoniam mores Nicolaitarum in Apocalypsi depictos imitabantur, id nominis accipiebant efficiebantque vita doctrinisque suis ceteris, ut, quaecumque vel agerent vel defenderent, ea omnia fictae Nicolaitarum familiae tribuerentur. Sed quare hoc in Apocalypsi nomen, *improprium* volumus esse? Propterea, quod omnis ille liber, ipsis etiam in epistolis ad septem Asiae proconsularis Ecclesias, imaginibus est vndiquaque refertus, atque Ioannes clarissime v. 14. Nicolaitas appellat *κατὰ τὴν διδασχὴν Βαλαάμ κ. τ. λ.* Iam cum *Bileam* sit ex ipsa nominis significatione is, qui populo imperet (כַּמְעַלְמַי) et *Nicolaitas* idem verbum graecum ex Ebraico verbo expressum; sintque huius generis nomina in Apocalypsi non rara, ut *Ιεζεβὴλ* v. 20., aut istud si videtur incertae interpretationis, *Αλωθός* c. VIII, 11., *Ἀβαδδὼν* v. *Ἀπολλύων* c. IX, 11. et *familia*; abhorrente ab istius libri natura, hoc quoque nomen *translatum* dicere? Sed cum simus ingressi hanc disputationem, age alia pauca afferamus ad coniecturam confirmandam. Primum quidem constat non modo multorum Patrum consentiente testimonio, sed infinitis etiam in scriptis Ioannis Apostoli iudiciis: et Gnosticos aut, si maueis, Cerinthianos, errores in Asia proconsulari disseminasse, et aduersus vel in eos Ioannem libros suos diuino codici insertos composuisse; quod, si ita est, quid impedit, quo minus, in epistolis ad eius regionis incolas perscriptis; eandem haeresin publico odio propositam credamus? Porro videre licet eos, quos fugiendos ibi admonet Ioannes, Iudaicis erroribus fuisse deditos; dicit enim eos λέγοντας *Ἰουδαίος εἶναι ἑαυτοὺς* c. II, 9. III, 9. At Cerinthianum Gnostici erant superstitioni Iudaicae addicti, nec in omni historia veteri, et tempore Ioannis quidem, vlla reperitur familia somnii ritibusque Iudaicis simulque iis, quae Ioannes enarrat, vitii, obli-

gata,

gata, nisi disciplina Cerinthianorum. Est igitur verisimile eos a Ioanne significatos fuisse. Praeterea Nicolaiti c. II, 14. accusantur a Ioanne haecenus, quod Christianos adduxerint ad voluptatem veneram et comestionem eorum, quae idolis oblata, fuerant. Id ipsum vero Gnosticorum erat, quos isto nomine Patres saepenumero condemnant. Neque igitur hoc, quod Ioannes reprehendit, ab ingenio moribusque Gnosticorum abhorret. Postremo id mihi daturum facile quemuis rerum inter Christianos veteres gestarum legitimaque interpretationis, sacrorum librorum peritum arbitror, in prima Ioannis epistola eum non raro ad Gnosticos respicere, quippe quos ipse in numero Antichristorum habebat c. II, 18. atque eos ipsos veluti digito monstrare, cum dicit c. V, 21. ad suos; *caute vobis ab idolis!* (coll. Apoc. II, 14.). Atqui, cum I Ioh. V, 17. *ἀμειρία πρὸς Θεού* videatur delictum tale, quod, quoniam contra Deum resque diuinas praecipue commissum erat, morte extra ordinem immissa puniebatur a Deo: (vide hoc latius disputantem Ven. NIC. NONNENIVM in Disp. de peccato ad mortem. Braemae 1743.; neque enim nostrae breuitatis est, id persequi diffusius:) vix dubitem hoc in primis crimen fuisse, quod susceperint ii, qui Gnosticorum consilia secuti, inter Christianos *εἰδωλοθύτοις* vescabantur; ac eo magis quidem, quod videam ex I Cor. XI, 30., inter Corinthios quosdam propter leuem nec religiosum fatis animum, quo corpus Domini sumissent, societatemque cum idolis eorumque sacrificiis contractam, hoc mortis genere interemptos fuisse. Iam ecce mihi, quid minetur Christus iis, qui, incitati a IEZABELE, femina, si quid intelligo, e disciplina Nicolaitarum, epulis idolorum et scortationi se dederant Apoc. II, 22. 23.: *Ἰδὲ, ἐγὼ βάλλω αὐτὴν εἰς πλῆθῃ καὶ πρὸς μοιχεύοντας μετ' αὐτῆς* et quae sequuntur, *καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς* (h. e., vt opinor, discipulos Iezabelis; vt filii Prophetarum, filii Pharisaeorum Matth. XII, 27.) *ἀποκτενῶ ἐν Θανάτῳ κ. τ. λ.* Sed haec, quae diximus, facile quis vberiora facere et cogitare potest; nos ad propositum redeamus.

§. XVI.

Est igitur tertia pars et tertii, quem diximus, fontis tamquam riuulus, locorum in sacris l.bris similitum comparatio, qua non modo

do tollitur id, quod impedire veritatem possit diuinorum verborum, sed ipsa etiam sensus obscuriorum locorum agnitio promouetur. Quo adiumento si quis vti velit, primum (I) videat, sinene verba alicuius loci, vel proprie vel tropice sumta, alibi dictis contraria? qua re efficitur, vt is sit arripiendus sensus, quo arrepto, ista pugna euitatur; neque enim Deus potest secum ipse pugnare. Quod caussae est, cur loca ea, quae de Messiae regno loquuntur, proprie intelligi non debeant neque is haberi rex, quales sunt ii, qui hunc terrarum orbem regunt, vel rex etiam Iudaeorum proprius. Nam aliis in locis V. T. Messias dicitur et contemnendus a Iudaeis et ad ipsos eos, qui verum Deum ignorassent, aequaliter pertinens. Ac si malum daemone[m] Paulus Eph. II, 2. appellat τὸν δεξιοῦτα τῆς ἐξουσίας τοῦ αἰῶνος h. e. principem illius exercitus, qui regnum in aëre tenet; mirum est, quod hoc vltimum tam multi potuerint proprio sensu accipere atque existimare, hos genios volitare per auras, cum sit improprie dictum, verbis ad opinionem gentium orientalium accommodatis, qui tale quid suspicabantur; tamen nullo modo ostendi possit, ipsam illam sententiam sacris scriptoribus fuisse probatam. Quod si quis quaereret ex me, quid sit quod illa verba translata putem; si nihil haberem aliud, excitarem locum Petri 2 Petr. II, 4., in quo ἀγγέλους inquit ἀποπέτασεν εἰς τάρταρον ἡσυχαστάς τε καὶ ἰσχυροτάτους πνεύματων ἐκείνων, deiicit Deus angelos peccatores in tartarum, in quo tamquam catenis vinculi obscuro in loco seruentur ad iudicium. Hunc locum, quaeram vtrum quis proprie an tropice intelligendum putet? Si illud sibi placere dicat, quomodo illum locum rediget in concordiam cum eo, quem ex epistola ad Ephesios excitauimus? Quod si enim in aëra voluissent maligni daemones, quomodo possunt esse in tartaro, tenebrioso, vt ipse habet Petrus, loco ipsamque sub terram abdito; talem enim tartarum esse ex mente veterum, nemo ignorat, discereque illud, si tanti est, potest e locis, quae IAC. WINDERTVS congescit in libro de vita sanctorum statu, in primis Sect. XII et XIII. p. m. 237. seqq. Sin tropicam interpretationem mauelit; quomodo negabitur, locum alterum ad Ephesios eodem modo, propter Petri loci similitudinem, interpretandum? Omnino (II) si quis occurrat locus, qui subobscurus videatur, maxime propter verborum vel proprietatem vel improprietatem, componendus est ille cum clariori atque ex

F

hoc

hoc interpretatio repetenda. Vt, si dubium sit, quanam sit Rom. I, 17. verbis subiecta sententia his: δικαιωσίνη Θεὸς ἐν ἐναγγέλιῳ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίσιν; conferantur illa cum loco similimo cap. III, 22, qui docet planissime: in loco priori ἐκ πίστεως esse διὰ πίστεως ἰσοῦ Χριστοῦ, et εἰς πίσιν pro: εἰς τὸς πισεύοντας, tanquam abstractum pro concreto, quemadmodum alias περιτομή pro περιτεμμένοις, vt haec sententia existat: In Euangelio declarari, quod Deus eos, qui credant in Christum, velit propter illam fidem iustos habere. Ac controuersia ea, quae diu agitata est de loco Matth. XXIV, 29-31, sine is cum superioribus versibus trahendus ad destructionem Hierosolymorum, vt tota ista res imaginibus sit adumbrata et emblematicis, an ad extremam huius terrarum orbis fatum, vt verba sint proprie intelligenda? ista igitur controuersia si iudicari debet, nullus dubito adiungere me iis, qui hanc posteriorem interpretationem defendant, propter loca similia 2 Petr. III, 10. Matth. XIII, 41. aliaque, quae, dubitari non potest vltima fata huius, quam incolimus, terrae describere. Neque admodum difficile est iustum de tropicis propriis iudicium ferre, si (III) aliis in locis, quae eandem rem tractent, alia verba adhibentur, quae possint lucem alii loco accendere. Veluti si constar, quod et plurimorum optimorumque eodum consensus et ipsa suspecta forma verbi ἀγγέλος docet, quippe quod glossemans similis est quam verae lectionis, si igitur constar Apoc. VIII, 13. verba legenda esse sic: καὶ ἦκουσα ἑνὸς ἀγγέλου πετομένου ἐν μεσσημῶτι κ. τ. λ.: clarum est, vocabulum ἀγγέλου positum esse translate, vt aquila sit angelus rapidissimo cursu per aërem, aquilae instar, se mouens; nam alibi, vt c. XVIII, 1. cet. talis clamor tribuitur angelis. Quod si vero in locis similibus eadem semper verba adhibentur, nefas est dubitare, quod proprie ista verba intelligenda sint; neque enim, nisi verba premenda voluisset Deus, ita constanti loquendi modo vteretur vbiuis, sed nonnunquam liberiore quodam modo; praefertim cum non tam ad subtilitatem quam popularitatem accommodate h. e. plane, atque nonnunquam mutata verborum forma, eandem rem pluribus in locis proponi curauerit. Itaque bene agunt nostri, cum aduersus eos, qui volunt e verbis, quibus Christus sacram coenam instituit, proprietatem proferbere, huic canonis insistant, cum appareat; scriptores sacros ita inter se, in narrandis rebus

rebus a Christo gestis, quoad verba diversos, perpetuo ista verba immutata retinere. Denique (IV) si adhibentur verba, quae se ad aliquem alium sacri codicis locum referant, ea decet vel proprie vel tropice, ita tamen, interpretari, quemadmodum in illo loco usurpata fuere. Quam ob rem elegantissima est ratio nostrorum hominum, qui ad explicandam institutae sacrae coenae formulam: $\tau\epsilon\tau\acute{o}\ \epsilon\sigma\tau\iota\ \tau\acute{o}\ \sigma\acute{\alpha}\mu\acute{\alpha}\ \mu\epsilon$, aduocant locum Ebr. IX, 20. Nam cum omnino sanguine Moses Israelitis adsperserit, et sanguine quidem animalium ad confirmandam $\delta\iota\alpha\theta\eta\kappa\eta\upsilon$ effuso; quam rem Paulus illo in loco enarrat: dubitari non potest verba: $\tau\epsilon\tau\acute{o}\ \epsilon\sigma\tau\iota\ \tau\acute{o}\ \alpha\iota\mu\alpha\ \tau\eta\varsigma\ \delta\iota\alpha\theta\eta\kappa\eta\varsigma$ proprie a Mose usurpata atque ita etiam ab Israelitis intellecta fuisse. Iam si istud est in typo, ad quem Christus haud dubie mentem intendit, cum diceret; $\tau\epsilon\tau\acute{o}\ \epsilon\sigma\tau\iota\ \tau\acute{o}\ \alpha\iota\mu\alpha\ \mu\epsilon\ \tau\acute{o}\ \tau\eta\varsigma\ \kappa\alpha\tau\omega\varsigma\ \delta\iota\alpha\theta\eta\kappa\eta\varsigma$: quid est tandem, quod deferenda sint horum verborum proprietates, cum eam illis a Mose dictis nemo detrahere audeat? Nec minus probabile est, si **IUDAS** Apostolus in epist. v. 9. locum Zach. III. quod plurimi non inepte, ut opinor, existimant, tum animo conceperit; *corpus Moysi*, de quo Michaellem ait maligno cum genio disputasse, non proprie, sed translate de Ecclesia Iudaica eiusque religione intelligendum esse. Habes igitur nostrum de tropis iudicium, quod aut probabis, si recte Tibi disputasse videntur; aut Tuum sequeris, si melius aliud quoddam est Tuum. Deum vero rogamus O. M., ut, quae bono consilio suumque ad honorem susceperimus, fausta et multis salubria esse iubeat.

VENERANDO VIRO
IOACHIMO LÜDEKE

PASTORI PRIMARIO AD AEDEM S. NICOLAI

ET

INSPECTORI SCHOLAE NEAPOLITANAE MAGDEBURGIC.

FAVTORI SVO
IO. AVG. NOESSELT.

S. P. D.

Sero ad TE veniunt litterae nostrae, VENERABILIS LÜDEKI,
sed non ita sero tamen, ut mihi verendum sit, ne minus Tibi
propter hanc ipsam tarditatem gratiae videantur; non quod putem, me
quidquam ad Te posse perscribere, quod Tibi per se probari queat,
sed quod & Tua tanta sit humanitas, ut nec leuicula nostra spernas,
et ego has litteras adiungam disputationi Filii Tui, quo nemo Tibi vel
carior esse potest vel Tuo amore dignior. Cuius si vellem enarrare lau-
des; et Tuae vim inferrem et eius ipsius modestiae, quem scio malle lau-
des mereri quam audire: sed hanc tamen dabis veniam benevolentiae er-
ga eum meae, ut, cur mihi probatus in primis fuerit, paucis kniterque
atingam. Nempe cum venisset ad nos Tua praeclara institutione atque
egregia, GOLDHAGENII V. C. disciplina ad optima quaeuis studia for-
matus; statim animaduvertere in eo et amare coepi non modo suauitatem
morum, sed eximiam quoque, et omnium bonarum litterarum, sic ea-
rum in primis, quae ab humanitate nomen habent, vel scientiam vel stu-
dium. Quod quo rarius nostra praesertim aetate existit, quae, quam-
vis omnia artium et studiorum genera cuexerit ad summum, tamen paullo
iniquior videtur graecis latinisque litteris, et sensum illorum studium se-
nescat: eo mihi magis placuit Filius Tuus, quod se iisdem litteris de-
deret, quibus mihi post rerum diuinarum cognitionem nihil videtur esse
praestan-

praestantior. Est nimirum hoc humanitatis studium maius quoddam,
quam vulgus opinatur, pluribusque e rebus compositum; neque se, si
perfectum quidem censeatur, in hac arte magistrorum
veterum, menti accommodatum, vocabulorum quorundam et phrasum
copia, aut declamandi exercitiis, aut veterum scriptorum utcumque
explicatorum lectione aut praeceptorum exsanguium angustiis continet,
sed omnes liberales artes h. e. libero atque ingenuo homine dignas, com-
plectitur; ut non mirandum sit, quod plurimorum ignavia ab istis abhor-
reat. E quibus artibus quantum manare ad omnem vitam possit, et Tu
optime, VIR VENERANDE, agnoscis, et istud docere hic alios, alie-
num est a breuitate mea. Sed unum illud quomodo possem praeterire,
quod ita haec studia seiuuncta sint a iactatione vulgi vel existimatione popu-
lari aut diuitiarum acquirendarum spe, ut, qui in ista incumbere velit,
eum necesse sit paene nostro hoc tempore, vel nunc saltem, ut ait illud apud
PLAUTVM, verforiam capere, vel contenta omni hac rerum humana-
rum vanitate, vniam animi magnitudinem, quae pulchritudine ipsa di-
gnitateque harum litterarum alitur, sequi. Quomagus aestimantur a
me ii, qui neque horum studiorum amplitudine neque multitudinis iudi-
cio deterriti, hoc unum quaerant, quod dignum honestumque sit, at-
que in his Filius Tuus, quem talem et diuturna consuetudine cognoui,
et ipsa haec disputatio declarat, et clarorum virorum de eo consentiens
iudicium. Neque enim credidit BOEHMERVS, Vir Celeberrimus,
nobilissimusque academiae nostrae medicus, quem et ir incredibilem bene-
volentiam patronum expertus est, et ego, quam venerer, vix vix valeo
dicere; is igitur nemini credidit rectius filiorum suorum, optimae spei
adulescentium, amicorumque meorum, curam ac moderationem commit-
ti posse, quam et; et, qui regundo Orphanotropheo nostro praepositi sunt,
ita probarunt eius studia, diligentiam et in erudienda iuuentute sacuta-
tem, ut etiam ei ad graecas latinisque litteras docendas supremas scho-

las traderent. Iam de dissertatione quid dicam, quam ita Te benevole
iubente, me Praeside, vel comite potius, publice defendendam proponi?
Argumentum, quod tractauit, elegit me suadente, cui optionem Tu,
VIR VENERABILE, commisseras, atque ita disputauit, ut totam illi
disputationem relinquendam putarem, nisi is ipse institisset, ut pauca quae-
dam, quae emendanda vel addenda viderentur, adicerem; quae quo-
niam leuia sunt, omnis tamen ex ea reportanda laus Filio manet Tuo.
Gratulor itaque Tibi hunc Filium Te profecto dignissimum, atque De-
um O. M. rogo, ut, quibus ipsum prae multis ornauit, tot tantasque
dotes sibi sacras et rei publicae saluberrimas longissime conseruet, cuiusque
studia, animum, fortunamque ita moderetur, ut Deo publicisque com-
modis maxima cum dignitate seruire possit; Te vero ita iubeat esse bea-
tum, ut longinquos per annos spectator virtutum huius unici Filii
Tui esse summa cum voluptate queat. De me hoc Tibi persuade, gau-
dium meum gratissimumque in Deum animum cum Eberhardi Tui, quid-
ni et mei? felicitate semper coniunctum, neque me umquam immemorem
Tuae in me benevolentiae fore, quam ut mihi perpetuo conserues meque
Tibi vera pietate deditissimum credas, etiam atque etiam
rogo. Scripsi Halae die VIII. Maii

clolccclxii.

ORNATISSIMO
HVIVS DISSERTATIONIS
A V C T O R I

S. P. D.

IOAN. FRIDERICVS SIGISMVNDVS AVGVSTIN.

BEROLINAS, OPPONENS

Quom non modo adfuitatis, verum etiam neceffitudinis vinculo coniunctiffimum habeo, cum illo publici confictus inftituendi fiant? Sed efl, AMICE, honeftiffima Tua voluntas, cui tanto lubentius obtempero, quanto magis opportunam fuppeditafti occafionem, id ex animo fignificandi, quae fit gloria, quae voluptas in ftudiorum communione; cuius illa praecipue fuit vis atque dignitas, vt fplendida exemplaria nobis propofuerimus, ad quae affidua imitationis cura cum in omni liberalis doctrinae, tum maxime in Theologiae ftudia referri et exigi debet. Habes enim Patrem, virum cordatum, grauem, probum, fauorem; quod publice hic proficere fas efl, verum meum. Habes ROLOFFIOS et alia praeclara gentis noflrae ornamenta, ad quorum gloriam vt contendas, ficuti mentis alacritas Te adhortatur, ita ingenii acumen praebet vires felicesque fuffefus. Cuius rei infigne fpecimen exhibes in pertractando argumento, quod quo plures et maiores cautiones requirit multoque vfus et obferuatione regitur: fic literarum facrarum interpreti neceffaria et adcurata eius cognitio. Gratus igitur maxime acceptusque cunctis efl labor ille Tuus, quem e cathedra defendendum laudabiliter fufcepifti. Iam vero inter communes adplaufus accipe quoque eos, qui proficifcuntur ex ingenua mente amici, quem in difceptando doctrinae Tuae atque dexterritatis teftem magis et comitem habebis quam oppugnatorem, cuiusque vota funt veriffima, vt Deus O. M. Te in eximia rei facrae et literariae emolumenta atque parentis Tui optimi gaudia feruet incolentem et, quod feliciffimo omine auguror, vt illa probitatis ac eruditionis exempla proxime attingas, quae virtutem Tuam euocant. Ego amicitiam Tibi meam perennem fpondeo: de Tua in me voluntate propenfa perfuafus fim; noflra autem familiaritas porro feruabit illam, quam PLINIUS vocat *et ad dnm dicitur*, cum inuicem fe mutuus exhortationibus amici ad amorem immortalitatis exacuunt. Vale, et res Tuas cum Deo age rectiffime. Scripsi Halae die VIII Martii MDCCCLXII.

LÜDEKIO

L V D E K I O S V O
IVSTVS CHRISTOPHORVS BOEHMER.

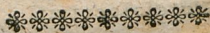
S. P. D.

Me quoque iuvat applaudere, TIBI, AMICE PRAESTANTISSIME, hoc ipso tempore, quo multorum sunt in TE oculi conuersi, et eo magis quidem, quod ea tecum adhuc coniunctus amicitia fuerim, ut diu optauerim occasionem mei deditissimi TIBI animi significandi publice. Quam eum accessisse video, tum redit TVAE in me beneuolentiae memoria, quam mihi si negarem longe iucundissimam esse, equidem mentirer ac scisciperem hominis ingratiissimi personam, sed id ita est ab animo meo alienum, ut ea nihil potius mihi fatear exoptatius existeret. Illam TVAM in me beneuolentiam rogo ut mihi serues, TIBIQUE persuasum habeas, neminem in TE aestimando, colendo & amando unquam me superiorem fore. Vale Scripsi Halae d. VIII. Maii MDCCCLXII.

L V D E K I O S V O
LVDOVICVS ADOLPHVS BOEHMER.

S. P. D.

Stomachaberis forte, AMICE HONORATISSIME, quod cum illis, quibus neque aetate neque ingenio ullo modo sum comparandus, ego quoque litteras disputationi Tuae adlicere audeam. Verum cum Tibi, quocum familiarissime vixi, atque a cuius latere nunquam discessi, postquam fratri meo mihiq; studiorum comes eras a Patre optimo datus, tanta debeam et ad doctrinam et ad virtutem augendam pertinentia: quomodo moueri hac mea fortuna non deberem dimitteremque Tibi publice gratulandi gratiarumque agendarum opportunitatem. Nihil vero mihi magis in rebus humanis, crede, curae, cordique erit, quam ut Tibi placeam, et praeceptis Tuis paream; nihil vero simul magis rogo a Te quam ut isti, qua me dignatus es, beneuolentiae perpetuitatem addas. Vale. Scripsi Halae die VIII Maii MDCCCLXII.

Fe 4194

ULB Halle 3
002 623 889

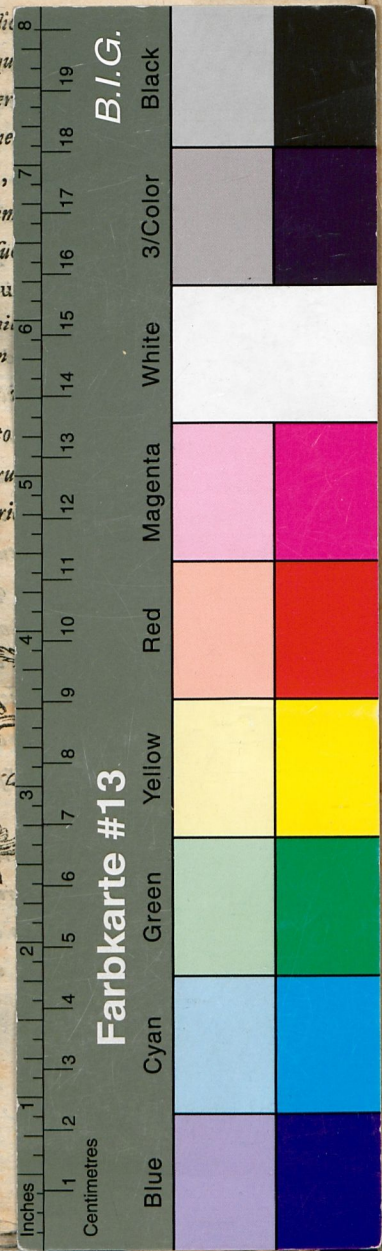

sb

Rehov

24. 6

DE
DISCERNENDA PROPRIA ET TROPICA
D I C T I O N E,
DISPV TATIO
AD SACRAE SCRIPTVRAE INTERPRETATIONEM,
QVAM
SVB PRAESIDIO
I O. A V G V S T I N O E S S E L T
LITTERARVM SACRARVM PROFESSORIS PVBLICI
FAV T O R I S E T P R A E C E P T O R I S O P T I M I
AD. D. XI. MAII MDCCLXII,
DEFENDET
A V C T O R
E B E R H A R D V S F R I D E R I C V S L V D E K E
M A G D E B V R G E N S I S.

HALAE MAGDEBVRGICAE
EX OFFICINA IOHANNIS FRIDERICI GRVNERTI

